

JOSEF ŠKVORECKÝ

SPISY JOSEFA ŠKVORECKÉHO

Příběh
neúspěšného
tenor-
saxofonisty

IVO ZELEŇNÝ

SPISY JOSEFA ŠKVORECKÉHO - SVAZEK 7 - PŘÍBĚH NEÚSPĚŠNÉHO TENORSAXOFONISTY A JINÉ ESEJE

Obsah

- Vyznání muže z podniku paní Salivarové
- **I. - PŘÍBĚH NEÚSPĚŠNÉHO TENORSAXOFONISTY**
- **II. - SAMOŽERBUCH**
(O titulu tohoto díla)
- **ČÁST PRVNÍ - Stručné dějiny Sixty-Eight Publishers, Inc.**
- Dopisy, které nám říkají, proč jsme
- Dopisy čtenářů, kteří vědí, proč jsme, a nebijí nás proto za naše chyby
- Dopisy těch, co si nepřečetli katalog
- Veškeré informace zdarma
- Anglické knihy
- Ceny, honoráře, obohacování
- **ČÁST DRUHÁ - Některé naše knihy a jejich historie**
- Zbabělci
- Tankový prapor
- Mirákl
- Who's who v Miráklu i jinde
- Kapavka, Pánbůh a prostitutky
- Prima sezóna
- Borůvka, Knox, Lvíče atd.
- **ČÁST TŘETÍ - Dodatek po patnácti letech**
- Příběh inženýra lidských duší
- Scherzo capriccioso
- Nevěsta z Texasu
- Bůh do domu, Franz Kafka, jazz a jiné marginálie, anebo Talkin' Moscow Blues
- **ČÁST ČTVRTÁ - A ještě poznámka z jara 1997**
- Vydavatelská poznámka
- Ediční poznámka
- Poznámky a vysvětlivky k jednotlivým textům

Vyznání muže z podniku paní Salivarové

Dostane-li se člověku cti, jaké se dnes dostává mně, je to krásná věc. Je to však také, bohužel, *memento mori*. Sotva kdy dostane člověk čestný doktorát, když mu je třicet.

A *memento mori* vede k zamyšlení: zasloužil jsem si takovou poctu? A jestli ano, čím?

Když mi bylo třicet, byla v naší vlasti v módě zvláštní literární metoda, jíž se říkalo „socialistický realismus“. Po dlouhá desetiletí se o ní psaly učené studie, pokoušející se metodu definovat. Nepodařilo se jim to. Po sovětském zákroku v naší vlasti sešla se dokonce kdesi -- tuším ve východním Berlíně -- konference svolaná výslovně za účelem vypracování takové definice. Konference konferovala a usnesla se na závěrečném usnesení. V něm se konstatovalo, že definici se sice definovat nepodařilo, ale zato se dosáhlo dohody, že bude svolána konference, jež se o to pokusí znova. Pokud vím, tahle konference se pak už nesešla a metoda *de facto a* snad i *de iure* závazná pro všechny spisovatele někdejšího tzv. „tábora míru“ zůstala nedefinována. Její přední světový reprezentant Michail Šolochof se sice v roce 1958 v Praze o definici pokusil -- při besedě v Klubu spisovatelů odpověděl na otázku: „Co je socialistický realismus?“ citací jiné významné, protože sovětské autority Alexandra Fadějeva: „Čort znajeť.“ Mně tahle definice pochopit metodu nepomohla, protože neumím rusky, a tak jsem neměl tušení, co Fadějev vlastně řekl. Pokud vím, žádný spisovatelský svaz, ačkoliv tam

někteří rusky umět museli, Fadějevovu-Šolochovu definici za oficiální nepřijal. Svazy se raději přidržely metody nedefinované, což mělo tu výhodu, že se do ní vešel Kornejčuk i Kafka, Gorký i „Geminvej“. Na vlastní uši jsem se o tom přesvědčil na jedné literární merendě ve Vídni někdy v pozdních letech šedesátých.

Jenže to bylo až později. Když mi bylo třicet, vešla se do metody pouze díla psaná podle vzorce první z kategorií formulované literatury, jak je v knize *Adventure, Mystery and Romance* popisuje můj kolega z anglického oddělení Chicagské university John G. Cawelti.

Podle tohoto vědce existuje pět typů prózy psané podle formule:

1. *Adventure* neboli dobrodružné příběhy.
2. *Romance* neboli zamilované příběhy.
3. *Mystery* neboli příběhy o záhadě.
4. *Melodrama* neboli dramata, kde intenzita literárních efektů neodpovídá intenzitě situace.
5. *Alien Beings Or States*, příběhy o mimozemských bytostech nebo stavech.

Každá z těchto pěti kategorií je založena na *central fantasy*, což bych snad přeložil jako „ústřední fantazírování“. Fantazírování první kategorie, dobrodružného příběhu, je hrdina, jenž překonává všemožné překážky a nebezpečnosti na cestě za uskutečněním nějakého vznešeně morálního poslání. Překážky klade hrdinovi do cesty padouch nebo padouši, jež hrdina nakonec potře. Kromě blahého vědomí úspěšně splněného morálního úkolu dostane hrdina obvykle odměnou také pohlednou mladou ženu. Podle Caweltiho aplikují tuto obecnou formuli různé kultury na rozličné konkrétní kulturní materiály. Klasickou aplikací je třeba americký western, nebo jak se u nás říkávalo kovbojka. Hrdinou je zde *Stranger*, cizinec, který se na počátku příběhu objeví na obzoru, pokud možno na pozadí vycházejícího slunce. Z horizontu sjede do údolí, kde je ranč, jehož majitele sužuje banda desperátů kradoucích mu dobytek, čímž ho ohrožují na živobytí. V městečku bývá neschopný šerif, rančer bývá vybaven hezkou dcerou, anebo městečko bývá vybaveno, rovněž hezkou, učitelkou. Hrdina postřelí desperáty v místním saloně i jinde, rančerův ranč je zachráněn před bankrotem a cizinec, navíc k dobrému pocitu, že vzal zákon za správný konec do svých rukou, dostane odměnou rančerovu dceru nebo místní učitelku. Tento konec není obligátní: v řadě westernů hrdina pouze zachrání rančerově dceři věno a na poslední stránce příběhu se opět promění v siluetu na pozadí slunce, tentokrát spíše zapadajícího.

Romány a divadelní hry psané u nás v době, kdy mi bylo třicet, byly obvykle aplikacemi Caweltiho obecné formule na konkrétní materiál Československa padesátých let. Odehrávaly se v JZD nebo ve zárodňových továrnách, případně dolech, jejichž předsedu nebo ředitele sužovala banda neuvědomělých, alkoholických nebo prostě líných dělníků, často ideově matených reakcionáři nebo americkými agenty. Místo děje bývalo vybaveno nedostí energickým stranickým tajemníkem, hezkou učitelkou, případně lékařkou. Roli *Strangera* obsadil stranický tajemník z okresního nebo hlavního města, tedy z vyšších a proto moudřejších kruhů stranické hierarchie. Ten přesvědčil dělníky o pravdě komunismu, o škodlivosti pití a o nemravnosti před -- nebo mimomanželského pohlavního života. Také odhalil reakcionáře nebo americké agenty a navíc k blahému pocitu dobře splněné stranické povinnosti dostal přívazkem učitelku nebo lékařku.

Této aplikaci Caweltiho se říkalo „socialistický realismus“.

Jenže když mi bylo třicet, Caweltiho jsem neznal. Proto jsem nepsal takové příběhy. Psal jsem divné věci. Třeba knihu povídek nazvanou *Nové canterburské povídky*, jež sestávala z rámcového příběhu a z několika vyprávění. Rámcový příběh tvořila *jam session* studentského swingbandu, který se později, v omezené míře světově proslavil v románě *Zbábelci*. Jeho *sidemeni* Benno, Harýk, Lexa, Fonda a Danny Smiřický si v pauze mezi swingováním vzpomenu, že toho dne je právě výročí narození Geoffreyho Chaucera a kdosi navrhuje, aby každý vyprávěl příběh o něčem, co prožil za války. Tohle bych vlastně neměl říkat, protože to prozrazuje, že já, ač dnes doktor *honoris causa*, jsem tehdy, ač student anglistiky, nevěděl, že přesné datum Chaucerova narození není známo -- přišel na svět někdy mezi roky 1340-1344. Ale omluvme tu neznalost třeba známou vytáčkou, jíž se říká *licentia poetica*. Buď jak buď, každý účastník *jam session* tedy vypráví příběh, ale žádné nejsou podle Caweltiho. Ovšem sbírku jsem psal u babičky v Kolíně o letních prázdninách roku 1947, kdy se u nás Cawelti dosud neaplikoval. Pod pseudonymem Fred Errol jsem pak rukopis zadal do literární soutěže Svazu vysokoškolského studentstva a v únoru 1948 jsem za ni dostal první cenu: měsíční zájezd do Anglie. Dvacet dní po vyhlášení výherců přišel Únor zvaný Vítězný a místo do Anglie jsem jel, jak říkávali příslušníci hnutí české recese, do Gedele.

Že jsem jel pouze do Gedele, nebylo takové neštěstí. Horší bylo, že rukopis sbírky, který jsem v padesátých letech půjčoval přátelům, se přílišným půjčováním ztratil. Říkal jsem si: Patně žádná škoda. Jenže přece jen -- vyhrálo to tu první cenu.

Potom, když mi byl těch třicet, scházeli jsme se s přáteli u Jirky Koláře, u Mikuláše Medka, u Jindřicha Chaloupeckého: Kolář, Zdeněk Urbánek, Jan Hanč, Jan Rychlík, Bohumil Hrabal, Věra Linhartová, Jiřina Hauková, Medek, Emila Medková, Luděk Šváb, Vratislav Effenberger a několik dalších. Četli jsme si navzájem nahlas povídky, které nevycházely, protože nebyly podle místní aplikace; já třeba a mezi jiným novelu *Zákony džungle*, a tak se taky neustálým půjčováním ztratila. Teprve po čtyřech desetiletích, ani ne tak díky úsilí věrných kamarádů, kteří dokonce, jako Vlád'a Justl, hledali ty texty inzeráty v novinách, jako spíš díky šťastné

náhodě, že bratranec dr. Josef Novák se rozhodl udělat pořádek na půdě, jsou některé ty moje dávné rukopisy zase na světě.

To mě přivádí k otázce, již jsem si položil na začátku: Zasloužil jsem si ten dnešní doktorát? A jestli ano, čím? Musím rovnou říct: ne tak docela, nebo ne já sám. Ale jsem pohlaví mužského a my pořád ještě žijeme ve světě navenek ovládaném muži, i když ovšem tito vládnoucí muži jsou ve skutečnosti pod dobře utajenou diktaturou žen. Fakt je, že zterrorizován svou ženou, napsal jsem ten šek na pět tisíc dolarů, jímž se dostalo finanční základny nakladatelství Sixty-Eight Publishers Corporation v Torontovicích nad Ontárijkou, jak tomu našemu velkoměstu říkají kanadští Češi. Nakladatelství bylo ovšem mozkovým děťátkem -- anebo jak by se vlastně správně mělo přeložit *brain child* -- mé ženy Zdeny Salivarové; já jsem pouze vysázel těch pět tisíc doláčů. Ale umožnilo se tím, že přátelům a kolegům, kteří v sedmdesátých a osmdesátých letech v Československu nepsali podle místní aplikace, se nestalo, že by jejich rukopisy přišly k ztracení. Vyдалa je Zdena Salivarová, čemuž se říká, že vyšly „u Škvoreckého“, neboť pořád ještě žijeme ve světě navenek ovládaném muži a já jsem muž, kdežto Salivarová je pouze ženská: nejdokonalejší tvor po člověku, jak říkával její bratr Lumír, než emigroval do Kanady a tam svou sestru poznal líp než doma.

Nechci se však chlubně umenšovat. Nápad dostala moje žena a moje žena mě zdolala, že jsem, ač svírán strachem, souhlasil. Ale souhlasil. Ano, bál jsem se. Ne o těch pět tisíc baků. Ale že kdybychom zkrachovali, jak nám to prorokoval chudák Egon Hostovský, ale přesto nás podporoval, seč mohl, udělalo by to velkou radost vyznavačům místních aplikací v Československu. Naštěstí a díky mlčící, avšak kupující většině českých a slovenských exulantů, jsme nezkrachovali, nýbrž jsme rostli, a tak dnes -- samozřejmě taky díky našim exilovým kolegům z vydavatelské branže a statečným vydavatelům českého samizdatu -- neexistují snad ineditní rukoupisy ztracené přílišným půjčováním.

Na tomhle dobrém díle mám i já svůj podíl. Já jsem totiž Salivarovou živil, aby se čtrnáct hodin denně a sedm dní v týdnu mohla věnovat svému nakladatelství. Živil jsem ji tím, že jsem dělal profesora anglické a americké literatury na Erindaleské koleji Torontské university v městě s krásným indiánským jménem Mississauga v Ontariu. Nutnost živit Salivarovou a její podnik mě donutila dělat literární vědu, kterou jsem pak jedenadvacet let dělal; snad přijatelně, protože jsem si od Torontské university vysloužil titul *Professor Emeritus*, což bohužel nevím, jak se řekne česky -- tak jsem v exilu upadl. Snad zasloužilý vysloužilce.

Taky jsem si tím snad vysloužil tenhle časový doktorát, který mi dnes Masarykova universita uděluje. Jaksi bokem jsem napsal i nějaké romány. Tím „bokem“ nemyslím, že bych je odbýval nebo že by mi na nich nezáleželo. Ale psal jsem je teprve po tom, co jsem si odpracoval redaktorské povinnosti v podniku paní Salivarové.

Snad i proto jsem si nikdy netroufal prohlašovat se za umělce. Chtěl jsem být spíš *entertainerem*, a tak jsem upadl, že nevím, jaký je na to český výraz, Bavitel? Nevím. Prostě člověk, jenž vypráví příběhy, jimiž se lidé baví, doufejme na přijatelné úrovni inteligence. Ale baví. Nikdy jsem si taky netroufal žádat od čtenářů, aby luštili, co chtěl *entertainer* říci. Co jsem chtěl říct, je doufám jasné.

A tak tu dnes stojím ozdoben čestným titulem. Snad jsem si jej dokonce zasloužil. Buď jak buď, snažil jsem se, aby se mým přátelům a kolegům z undergroundu sedmdesátých a osmdesátých let jejich Nové canterburské povídky neztratily a oni nemuseli spoléhat na náhody, jako jsou bratrance stížení záchvatem pořádkumilovnosti.

Snad jsem se -- díky své ženě, své diktátorce -- nesnažil zcela neúspěšně.

Děkuji vám.

1991

I. - PŘÍBĚH NEÚSPĚŠNÉHO TENORSAXOFONISTY

DICHTUNG UND WAHRHEIT

VLASTNÍ ŽIVOTOPIS

Narodil jsem se v Náchodě, v menším městě při severovýchodní hranici Čech, v nejzápadnější části Československa. Jméno prý kdysi označovalo místo, kudy se vcházelo do země; horský průsmyk, na jehož dně leží moje rodné město, od nepaměti totiž používaly karavany kupců a armády vetřelců vnikajících do Čech. Procházely úzkou průrvou mezi horami do velikého údolí české země, obývané na počátku křesťanské éry Kelty, které si římské impérium zřejmě nikdy nepodmanilo a kteří se později zčásti smísili s všemožnými slovanskými kmeny, jež se dostaly nejdál od své kolébky kdesi na okraji Asie, zčásti jimi byli vypuzeni. Z těch různých kmenů se jako přežití nejschopnější ukázali Češi, nakonec kotlinu ovládli a dali své jméno téměř všem jejím obyvatelům. Nejbarvitější ze skupin, které si zachovaly vlastní kmenové jméno, byli Chodové. Přišli ovšem do Čech dávno po původní slovanské invazi, možná dokonce na pozvání českého vladaře někdy v prvních stoletích druhého tisíciletí, a jejich původ, pokud vím, je nejasný. Buď jak buď, byli to svobodní ozbrojení sedláci a usadili se v horách hledících do německých zemí na západě. Čeští králové chytrě využívali jejich svobodomilovnou povahu tím, že z nich udělali jakési pohraniční strážce, poddané nikomu kromě krále, jenž jim

výměnou za válečnické služby povolil různá privilegia, především je zbavil povinnosti feudálního služebnictví. Moje hrdá maminka byla Chodka.

V raném dětství promlouvala ke mně historie ze všech stran a mnoha různými jazyky. Renesanční zámek vévodící městu vystavěli na ruinách pevnosti, pocházející snad z jedenáctého století; zbytky jejích kamenných hradeb se vinuly po prudkém skalnatém svahu dolů a končily smradlavou věžičkou, prý bývalou zámeckou hladomornou, údajně dosud plnou starodávných kostí. Poblíž hladomorny si člověk mohl sednout ke kamennému stolu s prohlubní pro hrací kostky; u tohoto stolu zaháněl prý dlouhou chvíli Jan Žižka, jenž hrad obléhal celý rok, nakonec neúspěšně. Pán hradu, věrný katolík, uhájil před heretiky jak svou víru, tak svůj majetek.

Na náměstí, za raně gotickým kostelem vybaveným absurdně barokními věžemi, stál předmět opředený pikantním tajemstvím: pískovcová socha obnaženého muže, přivázaného ke kůlu, jemuž po boku seděl pes držící v tlamě cosi, co nemohlo být nic jiného než mužská varlata. Podle důstojného pána Melouna, našeho učitele náboženství, byl ten muž křesťanský mučedník a koule v psově tlamě byly „mučící nástroje“. Podle tradice uchovávané v místních hospodách představovala socha místního playboye ze šestnáctého století, jehož spravedlivě ztrestali rozrušení manželé záletných manželék.

Na vojenském hřbitově na vršku kopce tyčícího se nad horským průsmykem mohl člověk filosofovat před náhrobky vojáků, kteří položili životy za rakouského císaře v prohrané válce s Pruskem v roce 1866. O něco dál v kraji označovala hromada kamení počasím ošlehaného místo, kde kdysi stála pevnůstka loupežných rytířů, kteří v čase Richarda Lvího srdce bohatli vražděním kupců. A asi třicet kilometrů na východ tyčily se kostelní věže jiného středověkého města jménem Broumov, jež vyneslo Adolfu Hitlerovi hanlivou přezdívku „der böhmische Freiter“, kterou si pro něj vymyslel kancléř Hindenburg. Kancléř byl slabý v zeměpise a popletl si sousední město, vyzdobené spoustou nádherných barokních soch tak ohlodaných větrem a deštěm, že vypadaly téměř moderně, s jiným Broumovem, v Rakousku.

Historie se mi tedy jevila jak paradoxní montáž; promlouvala ke mně i velice soudobým jazykem železobetonové opony, jež se pnula všude kolem města a pozůstávala z obrovských bunkrů, skrývajících těžká děla: česká Maginotova linie, po Mnichově vyklizená. Na počátku války rozervali její stěny ženísti zbraní SS dynamitem a kovové otočné věžičky, zapuštěné do železobetonu odvezli do Německa, kde je roztavili a použili k výrobě Tigrů a Panterů. Jejich ohořelé mrtvoly měly brzo nato označovat všemožná evropská bojiště.

Náchod bylo jediné pohraniční město v Čechách po Mnichově nepřipojené k Říši. V té obci asi 12 000 duší žilo jen nějakých sedm nebo osm německých rodin; většinou slušní lidé, pozoruhodně imunní vůči svodům ideologie. Národnostně, i když ne rasově, byl Náchod čistý: bez Němců. De facto se česky mluvilo i na druhé straně hranice, v kraji kolem Kladska, odtrženém od země zase v jiné pruské válce -- tu prohrála v osmnáctém století Marie Terezie. Když se v Německu dostal k moci Velký Árijec, kladští Češi se museli rychle přizpůsobit, jinak... Poslali tedy děti do německých škol (jiné nebyly) a dávali jim ultraněmecká křestní jména: Horst, ve vlasti Horsta Wessela tehdy velice módní, nebo Gudrun, po jakési ženštině z wagnerovského mýtu. S příjmeními se moc dělat nedalo, takže když jsem v tom kraji po válce učil, zkoušel jsem dětičky honosící se jmény jako Horst Vohňousek, Gudrun Skočdopolová, Heidemarie Smrkáčová nebo Klaus Vopice. Mluvili českou hatmatilkou na způsob kabaretního jazykového humoru.

Náchod byl taky městem přádelen. Odsávací zařízení odstraňovalo bavlněný prach ze strojů a vyhánělo jej na střechu, kde stály podivné výčnělky zvané „prašné věže“, a odtud se prach vyfukoval do vzduchu. Smog byl tak hustý, že když člověk k večeru vystoupil na kopce lemující údolí, město leželo v husté hrachové polévce. Jenže v těch dobách nikdo nevěděl, že existuje nějaký smog. Místní doktoři si lámali hlavu jak to, že vzdor zdravému horskému podnebí tu tolik lidí trpí chorobami dýchacích cest.

Patřil jsem k nim i já. Po kratičké kariéře pravého obránce v mužstvu fotbalových benjamínků sklátil mě zápal plic. Bylo to před objevením antibiotik a na pneumonii se snadno dalo umřít. Já umřít velice nechtěl, a slíbil jsem tedy Pánubohu, že když se uzdravím, budu se denně modlit deset otčenášů a deset zdrávasů. Dny, znejasněné horečkou, se vlekly, a já zvyšoval počet slíbených modliteb, až jsem skončil s břemenem sto otčenášů a zdrávasů denně. Po celý rok, jak jsem se zvolna zotavoval, snažil jsem se slib splnit: noc co noc jsem hodiny proklečel u postele a ráno jsem vypadal jako dítě stížené ošklivou kocovinou. Intenzivní zbožnost mě tak vyčerpala, že za rok se o mě opět pokusil zápal plic. To už jsem ale byl chytřejší. Slíbil jsem pouze, že jestli se uzdravím, vstoupím -- až mi bude osmnáct -- do kláštera. Když byla ta lhůta v dohledu, posunul jsem ji na jednadvacet. Oddálení měla, nevědomky, na svědomí jedna dívka -- vlastně dvě. Sotva se přiblížily jednadvacáté narozeniny, opět jsem vstup do kláštera odložil na pětadvacet. Pro světský život mě nakonec uchovali komunisti. Po puči jedním z prvních jejich činů, jimž říkali třídní spravedlnost, bylo, že zavřeli všechny kláštery.

* * *

Náboženství hrálo v mém dětském tápání důležitou roli. Před prvním svatým přijímáním ve třetí třídě zpytovali jsme svědomí, pak jsme si spočítali hříchy a porovnávali výsledky. Byl jsem zřejmě největším hříšníkem třídy. Vyšlo mi hříchů čtrnáct. Berta Grym, nejzámožnější žák ročníku, se prozpytoval pouze ke čtyřem hříchům, a stal

se tak vzorem zářné čistoty. A navíc byl mezi mými hříchy jeden, zvaný „pochybování o člancích víry“. Když jsem jej zamumlal do velkého ucha velebného pána Melouna, pohlédl na mě mřížkou zpovědnice udiveně a užasle se otázel: „O kterém článku víry jsi pochyboval?“ Zakoktal jsem: „Že svět byl stvořen v sedmi dnech.“ Četl jsem totiž knihu o dinosaurech, jež vzrušila mou představivost víc než Mojžíš. „To není článek víry,“ pravil velebný pán chlácholivě, ale já místo úlevy pocítil zmatek. Proč jsou v bibli falešné informace?

Ano, náboženství mě provázelo celým životem, někdy za kuriózních okolností. Abych se naučil německy, posílali mě rodiče do letního penzionu Onkla Ottý a Tante Blanky. Protože tam byla němčina povinný jazyk, každý se snažil co nejlépe mluvit česky. Devadesát procent dětí byli židi. Z nich devadesát procent o pár let později zahynulo. Když jsem strávil první prázdniny v ústavě Onkla Ottý a Tante Blanky, něco o židovském náboženství jsem už věděl. Chodil jsem na němčinu ke kantorovi místní synagogy, jenže jenom dvakrát týdně, kdežto teď jsem byl se židy v denním styku a poznal jsem řadu jejich zvyků a rituálů. Nejvíce ze všeho mě oslňovala tradice obřizky. S úžasem jsem si uvědomil, že mi nikdy nenapadlo přemýšlet, co to vlastně udělali s Ježíškem: obřizka bylo pro mne pouhé slovo, nevázala se k němu žádná představa. Nyní bylo to slovo učiněno tělem: v noci je v chlapecké ložnici promítali baterkou na stěnu, měřili délku a tloušťku krejčovskou mírou. Klukovský nápad, soutěž o nejdelší a nejtlustší úd, nebyla samozřejmě součástí oficiální „olympiády“, jež nás zaměstnávala ve dne.

Skupina ortodoxních hošíků se však nezúčastňovala penisové olympiády. Místo toho se ceremoniálně nořili do dlouhých modliteb, s citivostí na čele, a drželi všemožné pusty. Podezřele mnoho pústů, ale já nebyl podezíravý hoch. V penzionu byl nějaký Quido Hirsch, vedle Alexe Karpelese můj nejlepší přítel v té instituci, velice do všech stran přetékající tloušťka, který se postil prakticky pořád. Důvod byl lékařský, ne náboženský, jenomže to já nevěděl. Svým pústům dával Quido všelijaká hebrejsky znějící jména, a mě sžírala závist. Abych ho porazil na jeho vlastním trávníku, vymyslel jsem si třídenní katolický půst nařizující totální abstinenci od vody a nápojů z vody, a málem jsem umřel žízni. Jenomže ne já, ale Quido umřel, necelé tři roky nato.

Alex Karpeles byl jedním z mála těch, co nezahynuli v Aušvicu. Jeho rodina včas odjela za hranice a po válce se Alex -- na krátkou dobu -- vrátil v britské uniformě. Potom odešel zpátky do Palestiny, a jestli přežil všechny války, které následovaly, možná že je dosud naživu. Nese odpovědnost za můj literární debut.

* * *

Spisovatelem jsem se stal v klasicky freudovském stylu. Vinou mých dvou utkání se zápalem plic stalo se ze mě churavé, příliš opatrované dítě, moje úzkostlivá maminka mě denně doprovázela do školy a ze školy a nutila mě nosit ostudnou pletenou pokrývku hlavy, jež vypadala jako maska Pavoučího muže a měla mě uchránit před nastydnutím. Zbaven možnosti oddávat se klukovským dobrodružstvím, začal jsem o nich snít. Jednoho dne jsem jeden takový sen hodil na papír. Četl jsem tehdy v českém překladu první dva díly nedokončené trilogie Jamese Olivera Curwooda a mnoho let poté, když jsem se octl v Kanadě, k svému překvapení jsem zjistil, že toho mistra dobrodružného žánru tu nikdo nezná: Třebaže se Curwood narodil v Americe, napsal spoustu romantickodobrodružných románů o příslušnících Kanadské jízdní policie v slušivých červených kabátech a o krásných indiánských dívkách: něco na způsob Rose-Marie. Otráven, že trilogii chybí happy end, dokončil jsem ságu románem *Tajemná jeskyně*, v dělu celých osmnáct stránek na stroji, a prvně v životě jsem zažil rozkoš tvoření. Můj druhý román, inspirovaný jiným Kanadánem jménem Ernest Thompson Seton a zasazený do britsko-francouzské války v Americe, se jmenoval *Mužové železných srdcí* (srdce se tavila pod dotykem ženské krásy). A právě tenhle román Alex vydal v cyklostylovaném časopise Mladých sionistů v Praze, který redigoval na anglickém gymnáziu. Po komunistickém puči v Československu jsem se k tomuhle svému debutu moudře nehlásil.

Jak jsem vyrůstal a zastihla mě puberta, následovala řada románových fragmentů, kde inspirací nebyla už kanadská literatura. Ve všech vystupoval mladý český herec, senzačně úspěšný v Hollywoodu, a tam slibující věčné přátelství jistému Freddiemu Bartholomewovi.

Jsem pravým opakem teplého bratra, ale zdá se, že většina mladých lidí prochází obdobím platonické homosexuality. Okouzila mě (patrně hrozná) hollywoodská chlapecká hvězda, kterou jsem viděl v dojítku podle *Malého lorda Fauntleroye*. Na nejbližší léto ohlásilo jedno místní kino jiné dílo v Freddiem v hlavní roli: *Stateční kapitáni*. Aniž jsem vysvětlil proč, rozhodně jsem odmítl strávit prázdniny v penzionátu ve švýcarské Ženevě, kde jsem se měl naučit francouzsky. Báľ jsem se, že promeškám tu cukerinovou realizaci Kiplingova románu. No, nepromeškál jsem ji -- a do Švýcarska jsem se podíval až o nějakých pětadvaceti let později; tou dobou Freddie s dolíčky ve tvářích se už dávno proměnil ve vybledlou vzpomínku.

Nějaký čas po těch neslavných prázdninách románové fragmenty pokračovaly, ale po filmu *Vítězný běh* (*Thoroughbreds Don't Cry*) stala se hrdinovým protějškem dívka jménem Judy Garland. Zůstala hrdinkou i třetí sady fragmentů, v nichž se český herec proměnil v barového tenorsaxofonistu.

* * *

Protože do mého života, jako zjevení, vstoupil ten zvláštní způsob muzicírování. Bylo to jediné zjevení, jaké jsem kdy zažil. Nejsem mystik. Můj náboženský život byla skrznaskrz záležitost mozku. Zůstal jsem také lhostejný k mužům pochodujícím pod vlajkoslávou, k sloganům, k holčičkám, které líbají státníci, k pažím pozdvíženým k římskému nebo proletářskému pozdravu. Ale...

Moje zasvěcení do jazzu znamenalo také začátek mého vstupu do literatury. Umluvil jsem otce, aby mi koupil tenorsaxofon, a zkusil jsem štěstí s několika místními studentskými swingovými skupinami. Ale jako jazzman jsem neměl o mnoho víc štěstí než jako milenec Judy Garlandové. Vždycky mi připadalo, že na můj případ se nesmírně dobře hodí věta z Faulknerových *Neporažených*: „Ti, kteří mohou, ti to dělají; ti, kteří nemohou, a trápí se dost dlouho tím, že nemohou, ti o tom píší.“ Nemohl jsem, trápil jsem se, a nakonec jsem napsal *Zbabělce* -- román, který mě znemožnil a později udělal.

Stejně jako Freddie i Judy Garlandová posléze zmizela z mých fragmentů, ale ovlivnila mou budoucnost v důležitém smyslu. Abych jí mohl napsat dopis, začal jsem se z příručky pro samouky učit anglicky, a zle jsem zanedbal francouzštinu, kterou jsem studoval u drahé soukromé učitelky. Nakonec ta drahá soukromá učitelka řekla mé zklamané mamince, že student s menším talentem pro jazyk Racinův než jsem já by se sotva našel -- ačkoliv, dodala, skutečně nechápe, že mladík mluvící tak plynně německy je tak totálně neschopen naučit se francouzštinu. Ale ještě předtím, než jsem byl takto v nemilosti propuštěn, nahradily celuloidovou dívku mých snů náhodské krásky z masa a kostí, a dějiště mých románových fragmentů se přesunulo z Kalifornie do mého rodného města, které se proměnilo v Kostelec mých knih. Melancholický superstar nočních klubů na Sunset Boulevardu nabyl skromnější rozměr a proměnil se v cynika jménem Danny Smiřický.

Volba toho jména nebyla náhodná, a paradoxně za ni vděčím politice Velkého Árijce. Moje maminka si velmi zakládala na svém rodokmenu, a protože se za svobodna jmenovala Kurážová, což pokládala za fonetizaci francouzského *courage*, vznikla legenda, že jejím předkem byl francouzský aristokrat, jenž po revoluci uprchl z Francie (proto ty soukromé hodiny francouzštiny). Ale dokud se v Čechách neuplatnily Norimberské zákony, byla to jen nepotvrzená legenda, zrozená snad z marnivě stránky povahy mé krásné maminky, jež jí plnila hrdostí na její snadno ověřitelné chodské předky -- tak majestátní hrdostí, že kdykoli chtěla v manželské hádce usadit otce, přešla z normální češtiny do tvrdě znějícího chodského dialektu. Můj otec byl naproti tomu třídně neuvědomělý demokrat do morku kostí a o předky se nestaral. Byl typickým produktem zamerikanizované Masarykovy první republiky. Ačkoliv byl členem ultrakonzervativní národně demokratické strany, popíjel pivo s místními socdemáky a komunisty a ani jemu, ani jim na tom nepřipadalo nic zvláštního. Otcovu stranu charakterizovali později fašisti reálného socialismu jako „polofašistickou“, ale většina otcových přátel byli židi, a ani v tom nikdo neviděl nic divného. Můj tatínek byl, popravdě řečeno, něco na způsob filosemity, myslím hlavně díky židovské tetičce, kterou měl nezřízeně rád.

Ta černoooká kráska, kterou nepamatuju jinak než v černých kalhotách (a tenkrát nosily kalhoty jen sufražetky) a s půlmetrovou špičkou na cigarety v ústech, spojovala ve své půvabné osobnosti kapitalismus s komunismem. Byla to milionářka a aktivní členka strany, do níž investovala většinu svého volného kapitálu: skutečná salónní bolševička. Sotva do Čech vtrhli nacisti, utekla do Sovětského svazu, kde ji promptně posadili za mříž. Došel od ní toliko jeden dopis a nad ním jsem otce zastihl v slzách, jež se před maminkou snažil skrýt. Tetička Marie ho prosila, aby jí poslal česko-ruský slovník. Pak už jsme o ní nikdy neslyšeli. V knize o židech v československé Svobodově armádě, kterou má žena vydala o čtyřicet let později, je o tetičce zmínka: stala se politručkou ve Stalingradu. Ale z války se nevrátila.

Třebaže otec se o své předky nezajímal, nacisti se o ně zajímali; jako každý museli jsem i my prokázat árijský původ. Důkaz, částečně zfalšovaný, provedl otcův bratr, jenž byl katolický kněz a rád pročetl staré matriky. Najevo vyšly tři překvapující okolnosti. Předně se potvrdila legenda o maminičím francouzském původu, i když ne tak, jak by se jí to líbilo. Ze strany svého otce skutečně pocházela z francouzského předka. Ale jediné spojení tohoto muže s aristokracií bylo jeho povolání. Byl to lokaj, jenž provázel svého pána do přechodného exilu v jakémsi západočeském zámku, tam podlehl půvabům chodské dívčiny z nedaleké vesnice a ze vznešených služeb uprchl. Ale jestliže ten objev bylo pro maminku zklamání, druhý objev mého velebného strýce byl, ve světle nových zákonů, vyložený trapas. Zjistilo se, že dívčí jméno jedné z otcových babiček bylo Silbernáglová. Šance, že dívka jménem Silbernáglová byla árijka, byly nepatrné, ale naštěstí svatební záznam v matrice uváděl, že nevěsta je římskokatolického vyznání. Nacistům bylo samozřejmě náboženské přesvědčení židů lhostejné a patetické pokusy o záchranu některých náhodských židů tím, že požádali vždy ochotného velebného pána Melouna, aby je pokřtil, se ukázaly marné. Jenže Norimberské zákony stanovily, že nešla-li prapředkova rasa zjistit mimo veškerou pochybnost, a prapředek byl veden jako katolík nebo protestant, měl být takový člověk pokládán za árijce. Strýček, který záznam ještě šikovně vylepšil, dokázal tedy, že právě to byl případ babičky Silbernáglové, a my byli v bezpečí.

Třetí strýčkův objev bylo příjemné překvapení pro mou aristokratofilní maminku. Škvorečtí byli zřejmě velice stará zemanská rodina, o níž se prameny poprvé zmiňují ve čtrnáctém století a která vlastnila tvrz ve vesnici Škvorec východně od Prahy. Jeden předek, Martin Škvorecký, který si po porážce protestantů na Bílé hoře převlékl plášť a z evangelíka se stal katolíkem, má dokonce jakýsi význam pro historiografii. Byl správcem statků hraběte Czermína, majitele jednoho z největších panství v Čechách, a jeho pravidelná týdenní hlášení o

stavu hraběcích statků, která v třicátých letech našeho století vydal Zdeněk Kalista, jsou cenným zdrojem pro studium ekonomických poměrů za třicetileté války. Martin však skončil život bídě. Jeho sedmnáctiletá druhá žena, tehdy už matka dvou synů, mu utekla se švédskými vojáky a starý manžel přišel o rozum. Ti „švédští“ vojáci byli velmi pravděpodobně čeští protestanti, kteří bojovali v řadách švédské armády v naději, že znovudobudou svou vlast. Když poznali, že na něco takového není naděje, aspoň si s sebou do Švédska odvedli česká děvčata, bez ohledu na jejich manželský status, aby se tam staly jejich manželkami, matkami jejich dětí a kuchařkami, které by posilovaly slábnoucí vzpomínky na starou vlast knedlíky, vepřovou a zelím.

Škvorečtí byli jakási vedlejší neurozená větev mocného rodu Smiřických, jednoho z nejprominentnějších aristokratických domů v Čechách. Odtud Danny Smiřický.

Narodil se ovšem až po válce. První čtyři roky toho *Götterdämmerung* jsem navštěvoval místní reálné gymnázium, velice tradiční ústav s povinnou maturitní zkouškou z dvou hlavních předmětů, latiny nebo matematiky. V průběhu těch čtyř let se české střední školy rychle a násilně germanizovaly, nejdřív zvýšením počtu hodin němčiny ze tří myslím na sedm týdně, potom rozkazem zemského inspektora, že ideologicky důležité předměty jako dějepis a zeměpis se musí vyučovat německy. Pojem „ideologie“ zavedli do našeho slovníku nacisti; může se někdo divit, že od té doby jsem nedůvěřoval tomu slovu a všemožným obsahům, jichž postupem času nabývalo? Cosi nazvané *Die deutsche Ideologie* se stalo součástí výuky němčiny, a učila to s nechutí hezká Sudeťáčka, profesorka Eva Althammerová, která se rasově zapomněla a vdala se za Čecha s beznadějně neteutským jménem Švorčík. To ovšem spáchala už před válkou: obdobnou mesalianci by sotva dovolili poté, co byl zřízen Protektorát Čechy a Morava.

Německá ideologie pozůstávala většinou z memorování životopisů nacistických prominentů: *Adolf Hitler, der Führer und Reichskanzler des Grossdeutschen Reiches, wurde in Braunau geboren... Reichsmarschall Herrman Göring hat sich im ersten Weltkrieg als Jagdflugzeugführer ausserordentlich ausgezeichnet*. Větší legrace byla *Die Rassenlehre*, vyučovaná v rámci dějepisu hodnou staropanenskou profesorkou, jejíž němčina byla tak ubohá, že -- ačkoli když mluvila český, byla to prvotřídní učitelka -- nás poučovala pomalou četbou z cyklostylovaných stránek s mnoha příklady kuriózní výslovnosti. Rasová teorie byla za všechny drobné. Zjistili jsme, že Němci nejsou vůbec žádná „čistá“ rasa, nýbrž *eine Rassenmischung der besten germanischen und nordischen Elemente*: tedy rasový koktejl prvotřídní jakosti. „Čistá“ rasa byli židi. Ani kapka směsi s nějakou vznešenou krví jim nekolovala v žilách, vládli pouze cizopasným instinktem, chamtivostí a měli tlusté rty, jež slintaly, když žid spatřil árijské děvče.

Árijská děvčata se stala rovněž předmětem zájmu *Rassenforscherů*, rasových výzkumníků z *Institut für Rassenforschung*, umístěného v budově bývalé Filosofické fakulty University Karlovy v Praze poté, co nacisti universitu v roce 1939 zavřeli. Někdy v roce 1940 nebo 1941 dostaly všechny české patnáctileté Pražanky obsílku do Institutu, kde je vědci fotografovali bez šatů a přeměřovali jim hlavy, boky a nadra. Asi rok nato jsem při návštěvě Prahy koupil sadu fotografií nahých dívek od jednoho číšníka. S překvapením jsem mezi těmi stydlivě se tvářícími kráskami našel i svou sestřenicí. Rasovní badatelé zřejmě nebyli povzneseni nad praktické využití svých teorií.

A byla to teda věda, ta rasová teorie! Učili jsme se, že nejušlechtilejší germánský kmen byli Vandalové, neboť ti nejlíp uchovali válečnické tradice prastarých mýtů. Vojenské triumfy Říma bylo dlužno připsat příměsí germánské krve v žilách legionářů. Táž krev představovala tu lepší ingredienci v tělesných šťávách Angličanů; svědčila o tom, například, nejdokonalejší Shakespearova hra *Kupec benátský*. Přes japonské spojence říše se teoretici přenesli poznámkou o „árijských Východu“, a uvnitř německého národa existovalo několik rasových typů. Naše hodná paní profesorka škobrtala přes dlouhá slova popisující ideální typ -- vysoký, blondatý, s úzkou lebkou a šedivýma očima -- a Lexa, jenž se pak stal neodmyslitelnou postavou v mých románech, se jakoby nevinně německy zeptal: „Proč je, prosím, paní profesorko, *der Reichspropagandaminister* pan doktor Josef Goebbels tmavovlasý a malý?“ Paní profesorku to zaskočilo, ale slíbila, že záhadu přešetří a vysvětlí nám ji příští hodinu. Dodržela slovo a vytrasila se s charakteristikou Dr. Goebbelse jako *nachgedunkelter Schrupfgermane*, což je nálepka, kterou nedovedu dobře přeložit. Snad „potomně ztmavlý scvrklógermán“? Nám to však tehdy dalo popud ke hře, která spočívala v tom, že jsme dávali německy znějící jména našim vlastním „rasovým typům“: *Riesenbauchgermane* - gigantobřichatý Germán -- nebo učeněji *Rotundogermanus Goeringi* -- což bylo označení milého tlustého trumpetisty místního jazzového orchestru Miloslava Zachovala, toho rasově smíšeného jazzmana, jenž se stal Bennem mých románů. Z knihy o Goebbelsovi, kterou jsem četl mnohem později, když jsem ghostwritoval autobiografii ministrovy slavné maitressy Lídy Baarové, jsem se dozvěděl, že *nachgedunkelter Schrupfgermane* byla přezdívka, již si pro ďábelského doktůrka vymysleli někteří méně ideologicky ortodoxní SAMani.

* * *

Takže i v těch krutých časech jsme měli legraci: měli jsme své swingbandy a město bylo plné líbezných horolezkyň. Když můj román *Prima sezóna* vyšel v Kanadě, našli se kritici pochybující o jeho autenticitě. To přece nesouhlasí, psali: on popisuje život pod nacisty téměř jako idylu, bez jakýchkoliv potíží a vlastně samou

srandu. De facto jako život kdekoli jinde na světě. Jednomu kritikovi připadaly občasné připomínky všudypřítomné nacistické hrozby „poněkud neorganické“.

Tenhle údiv myslím způsobilo zhlédnutí příliš mnoha hollywoodských kýčů o nacismu, pod jejichž vlivem kritik zapomněl na nepotlačitelnou schopnost mládeže užívat si života téměř za jakýchkoli okolností. Můj nebožtík přítel J. R. Pick napsal dokonce humoristický román o Terezíně, jenž fungoval jako vstupní brána do pekla Aušvicu, Majdanku, Treblinky. Jmenuje se *Spolek na ochranu zvířat a* vystupuje v něm skupina židovských mladíků a děvčat, kteří chytají a jedí psy a kočky esesáckých strážců, aby zvířátka ochránili před špatným vlivem jejich nacistických pánů. Je to samozřejmě šibeniční humor, ale humor to je. Většina předloh Pickových postav zahynula v plynových komorách. On sám přežil, ale ztratil polovinu plíc. Zemřel na infarkt ve věku sedmapadesáti let.

Hrůzy Aušvicu přirozeně existovaly. Ale když člověku bylo šestnáct sedmáct a nebyl žid, a proto mu nic bezprostředně nehrozilo, netrávil všecken čas přemýšlením o hrůzách. Mimoto byly znalosti o tom, co se děje v koncentracích, značně vágní. Nacisti dovedli držet věci v tajnosti. A jejich vláda v Čechách byla méně nápadně krvavá než v některých jiných okupovaných zemích. Čechy -- na rozdíl od Polska -- byly vysoce průmyslová země, proslulá svými zbrojovkami, a nacisti potřebovali udržet výrobu škodovackého tříúcelového děla, útočných obrněných vozů *Panzerjäger* a jiných plodů české zbrojařské představitosti. Boss české země, SS Obergruppenführer Reinhard Heydrich, se vydával za přesvědčeného socialistu a ochránce dělnictva. Z těch všech důvodů nebyl teror v Čechách tak nevybíravý jako jinde -- samozřejmě s výjimkou času, kdy čeští a slovenští parašutisté z Anglie zabili přítele dělnické třídy.

Po té spektakulární události, snad nejbravurnější v druhé světové válce, lidé zprvu jásalí. Pak se rozjel popravčí stroj -- asi pět tisíc lidí mu padlo za obět, jejich jména byla na červených plakátech vylepovaných každý den, po mnoho dnů, vesnice Lidice a Ležáky byly vyradýrovány s povrchu země, všichni muži starší patnácti let zastřeleni, ženy poslaly do Ravensbrücku, a malé děti odveklí do Německa, kde je adoptovaly německé rodiny. Skutečně apokalyptická doba -- ale s typickou českou tečkou na konci. Můj přítel Zdeněk Mahler zjistil, že jediný lidický muž, který masovou vraždu přežil, byl vrah, který v době holocaustu dosluhoval mnohaletý trest vězení. Byl to slušný člověk dobrého chování, který před mnoha lety zabil svou mladou manželku nikoli s rozmyslem, ale v záchvatu žárlivosti. Čeští vězeňští dozorcí ho měli rádi a aby ho ušetřili šoku, neřekli mu, co se v Lidicích stalo. A zapomněli mu to říct, i když byl asi rok před koncem války propuštěn, takže nešťastník marně hledal svou zmizelou rodnou vesnici. Nakonec zjistil, co se stalo, a v hlavě mu přeskočilo. Odešel na gestapo a domáhal se popravu. Je lidický občan a muž starší patnácti let, a Němci přece s pravou pruskou důkladností zatklí všechny lidické občany mužského pohlaví nehledíce na to, kde v čase tragédie bydleli, a zastřelili je. Gestapáci pokládali zřejmého šílence za dobrý vtíp, a přání mu nesplnili. Když byly po válce Lidice znova vybudovány a ženy, které nezahynuly v Ravensbrücku, se tam se svými novými manžely nastěhovaly (jejich vyhlídky na sňatek silně vzrostly, neboť se v čase všeobecné bytové krize staly majitelkami zbrusu nových rodinných domků), chudák vrah se přihlásil o dům. Rozzlobené ženy ho z vesnice vyhnaly, a brzo poté se prý upil k smrti.

* * *

Ano, ve dnech heydrichiády se život v Náchodě příliš nelišil od života ve varšavském ghettu. Ale jindy se žilo tak normálně, jak to jen šlo za války a v městě velice vzdáleném bojištím. Tu a tam gestapo někoho zatkl, obvykle nějakého intelektuála nebo bývalého důstojníka. Někteří se vrátili za několik měsíců -- mezi nimi i můj otec --, někteří až po válce. Mnozí se nevrátili. Ale smrt nebyla tak nevybíravá jako v Polsku nebo na Balkáně. Člověk se s obtížemi situace naučil žít, a bylo mu šestnáct sedmáct. Totalitní režimy nejsou jenom krvavé, taky jsou pompézní. Pompéznost je vždycky směšná. Proto má každá krvavá diktatura svou směšnou stránku. Pamatujete se na *Paradeschritt* esesáckých jednotek? Na to absurdní mrskání nohama za zvuků lyrafónů? Když to lidé v Praze viděli poprvé, vybuchli ve smích, a některé hned sebrali, a někteří se nevrátili.

V roce 1943 jsem udělal maturitu -- tou dobou byla už škola tak zgermanizovaná, že i zkoušky z češtiny se musely skládat německy --, a tak jsem oficiálně dospěl současně s vyhlášením *Totaleinsatzu*, v jehož rámci všichni Češi obého pohlaví schopní fyzické práce byli odvedeni do zbrojních továren. „Všichni“ ve všech diktaturách znamená „kromě rovnějších mezi rovnými“, a ta větší rovnost se dá opatřit různými způsoby. Dosáhli jí zejména lidé, kteří věděli, na které dveře zaklepat, a měli dost předválečného koňaku, aby jim podplatili vlivné nácky nebo kolaboranty. Můj otec byl naneštěstí abstinent a kdykoli se pokusil zaklepat na nějaké dveře, vybral si vždycky ty špatné. Byl jsem tedy také odveden a měl jsem jet do Brém, tehdy jednoho z hlavních cílů leteckého kobercového bombardování. Jenže, jak praví české přísloví, kam čert nemůže, tam nastrčí ženskou. Nebo je sukničkář možná Pán Bůh. V náladě pod psa jsem se ubíral z krajského Arbeitsamtu v Hradci Králové s rozkazem hlásit se za tři dny k transportu do říše, když jsem se málem srazil s veselou manželkou jednoho vzdáleného příbuzného. Nevyznačovala se ani vzornou manželskou věrností, ani správným českým chováním, a toho dne se kompromitovala s jakýmsi chlapem v uniformě důstojníka německé branné moci. Aspoň to ale nebyl esesák. „Co tak zachmuřen, mladý pane?“ zeptala se mě škádlivě, a tak jsem jí řekl, co

je příčinou mé ponurosti a poněkud nevlídně jsem mrkl po jejím průvodci. „Zaplat' pánbůh, že to není zlomené srdce!“ zasmála se. „Tohle se dá zařídit. Jed' domů.“

A zařídila to. Nikdy jsem se jí nezeptal, jak to udělala, ale povedlo se. V životě jsem ji už pak neviděl, ale místo do Brém jsem nastoupil v Metallbauwerke Zimmermann und Schilling, v náchodské továrně, která vyráběla součástky do stíhaček Messerschmitt a Focke Wulf a vzduchové brzdy do střemhlavých letadel Stuka. Ani nevím, co se s tou mou „tetičkou“ stalo. Její manžel žil po válce sám.

Seslal toho sexy anděla strážce dobrý Bůh? Takoví andělé existovali. Jednu takovou jsem znal, bývala to místní rozhodnožka, hezká proletářská holka, která před prací na selfektoru v některé náchodské přádelně dávala přednost známostem s pány. Krátce před válkou svedla tlustého syna jednoho z otcových židovských přátel, vášnivého lovce zajíců. Sotva dosáhla postavení konvertované židovské dámy, vrátila se ke starému způsobu života. Postarala se o několik nejšřavnatějších skandálů ve městě, a tlustý lovec se proměnil v proslulého paroháče. Jenomže když přišli nacisti, lehkomyšlná panička odmítla opustit manžela, ačkoliv dát se rozvést se židem bylo jednodušší než dát se ostříhat. Jinak se ovšem nepolepšila a k nemorálnosti a záletnictví přidala ještě hřích ložní kolaborace. Vídali jsme ji v elegantní kavárně Beránek ve společnosti pruských oficírů s pravítkem v zádech a s jizvami na tvářích, nestydatě se smála nad vzácným šampaňským pěnícím se ve sklenicích na mramorových stolicích, a lovec zatím nenápadně přežíval válku, ukryt v domečku rodičů podnikavé kurtizány: židé sezdaní s árijci nemuseli do koncentráku. Přesto však všichni městští spravedliví se chystali na den osvobození, který oslaví mimo jiné také tím, že kurvičku ostříhají dohola. Asi měsíc před tím, než zbraně utichly, však dámička zmizela. Objevila se devátého května v otevřeném kočáře, po boku ošrámovaného a medailemi pokrytého důstojníka Rudé armády, rovněž s pravítkem v zádech. Zachránila tak své krásné dlouhé vlasy a s osvobozeným manželem se přestěhovali do Prahy, kde pak žili šťastně, a oba se, počítám, věnovali svým loveckým koníčkům.

C'est la vie. V létě 1943 jsem se stal hilfsarbeiterem v Metallbauwerke v Náchodě. Pro hýčkaného středostavovského mladíka, jehož jedinou fyzickou činností bylo do té doby mačkání klapky na saxofonu, to byl šok. Ale začala tím nová kapitola mého vzdělávání, které za pár let nato vyvrcholilo prezenční službou v armádě a udělalo mě tím, čím jsem: spisovatelem, jenž -- jak někteří čtenáři laskavě tvrdí (a já doufám, že nejsou zcela vedle) -- dovede stejně přesvědčivě vyportretovat širokou škálu Čechů nejen obého pohlaví, ale také všemožného životního postavení.

Byla to jedinečná zkušenost. Pracovalo se v třináct a půlhodinových směnách, jež jsme se snažili strávit většinou na latríně, zčásti abychom unikli nudě spojené s masovou výrobou, zčásti abychom pro nacisty pracovali co nejméně. Společnost, která se shromažďovala v té zakouřené a smrduté místnosti, byla beztřídní amalgám všech tříd, ještě pestřejší než v kriminále: textilní dělníci, studenti, bankovní úředníci, krejčí, zahradníci, obchodníci, holiči, právníci, číšníci -- všichni přeškolení na svářeče, frézaře, zámečníky, obsluhovače vrtaček a *hilfsarbeiter*. Diskuse byly hluboké, živé a na spoustu námětů: občas to na tom sráčí vypadalo jako ve filosofickém semináři.

Byla tam taky dojemná proletářská dívka, která pracovala na vrtačce a pomohla mi zbavit se břemene mladého muže. Taky mě málem stála život. Protože ve mně probudila pocit mužnosti, pokoušel jsem se chovat jako muž, což v těch dnech znamenalo chovat se jako válečný hrdina. Byla to velmi vlastenecká dívka a jsem si jist, že byla hotova za vlast bez velkých cavyků i zemřít. To jsem o sobě říct nemohl. Ale uvědomil jsem si to teprve poté, co jsem si vymyslel a provedl celkem chytrou sabotáž, do podrobností popsanou v *Příběhu inženýra lidských duší*, jejímž cílem bylo radikálně snížit palebnou sílu stíhačky Messerschmitt. Naštěstí sabotáž objevil český parťák, který ji neoznámil gestapu, ale pokusil se zahladit po ní stopy. Bez jakýchkoliv řečíček mi vysvětlil, že moje pitomost by ze mě skutečně mohla udělat hrdinu, posvěceného smrtí na šibenici. Dostojevským jsem se nestal jen proto, že nemám Dostojevského talent. Ale můj smrtelný strach byl myslím stejně silný.

Zůstal jsem naživu. Ta dívka však nikoli. Zemřela na klasickou nemoc své třídy: na tuberkulózu. A brzo nato jsem se stal svědkem jiné smrti na tuberkulózu. Ale k tomu došlo až po válce, v líbezném, slunečném jaru 1945. Vypomáhal jsem v nemocnici, a tam umírala mladá vězeňkyně z Aušvicu. Zdálo se mi, že je to živoucí kostra. Pomocť už jí nešlo. Přežila celou tu hrůzu jen proto, aby zemřela v triumfální vůni šerfků toho jara, za všeobecného jáсотu a dychtivého očekávání nádherných časů za znovunabyté svobody. Málem jsem si zoufal. Když jsem v noci ležel ve své pohodlné posteli, měl jsem intenzívní pocit, že nikdo nemá právo užívat si život, když v nemocnici, za antiseptickou zástěnou, dosud jakž takž žije ta kvintesence beznadějného smutku a pomalu, den za dnem umírá, až se ztratila do nicoty. Toho líbezného, smutného jara 1945 jsem se zapsal na lékařskou fakultu University Karlovy. Připadalo mi, jak jsem byl mladý a nevyhnutelně idealista, že pouze nezištná služba těm, kteří zoufale trpí, může ospravedlnit mé vlastní přežití. Velice málo mladíků, kteří se dali na medicínu, se miň hodilo pro to vysilující povolání. Moje služba bližním -- pokud to vůbec byla nějaká služba -- měla být úplně jiné povahy.

Náchod se stal svědkem patrně posledních bojů na konci války v Evropě. Desátého května se esesácký zadní voj armády maršála Schörnera rozhodl postavit na poslední odpor na předměstí města, aby způsobil poslední ztráty postupujícím předvojům ruské armády maršála Malinovského. Ta armáda byla ruská jen podle jména. Jistě, důstojníci vypadali a mluvili jako Rusové. Ale mužstvo byli odvedenci ze všemožných asijských republik Sovětského svazu.

Brzo bylo po boji, esesáky, kteří to přežili, Češi zuřivě zmasakrovali a za sovětským předvojem vjel do města tisíce a tisíce bryček tažených koňmi, následovaných stády ukořistěných koní. V životě jsem tolik koní neviděl. Přídělové lístky na maso, které konzumenta i za války opravňovaly k dvojité porci, jestliže si vybral koňské maso, stouply náhle prudce v ceně, jako když se na burze zblázní akcie. Půl kila koniny za stogramový kupón. Pak dvě kila. Pak pět. Potom patnáct. V prvních dnech po válce muselo moje rodné město pozít ekvivalent čtyřnohých účastníků Kentuckého derby za celé století.

* * *

Ale v paměti mi neuvízla jenom umírající židovská dívka v nemocnici; mezi jasnými světly toho jara a léta byly i jiné stíny. O několik měsíců dřív, když se ještě válčilo, padl mi do rukou leták místní komunistické skupiny. Ten dokument nabádal soudruhy, aby se připravili na likvidaci „buržoázních odbojových skupin“, jen co bude po válce. Byl jsem členem jedné takové skupiny, a takhle jsem byl zasvěcen do marxleninské dialektiky. Byl to první článek, který jsem četl a kde se slova „buržoázní“ používalo jako synonyma pro „špatný, chybný, opovrženímhodný“. Od té doby přijalo bezmyšlenkovitě tenhle význam starého slova příliš mnoho lidí na Západě. A přece, podle mého názoru -- a já mám nevyléčitelný sklon zakládat své názory na zkušenosti a na solidní četbě, nikoli na pověstech a ideologii -- není buržoazie o nic horší než která jiná třída. Mnoho věcí mě de facto činí náchylným k podezření, že střední třída, ne dost bohatá na to, aby upadla do rezignace, a ne dost chudá, aby zchátrala, je páteří každé společnosti. Vím o příliš mnoha lidech, kteří v hitlerovských letech, a pak zase v letech stalinských, čelili životu nebezpečným situacím s chladnou hlavou, s odvahou, připraveni k sebeobětování a se cítí. Znal jsem hezkou řádku navoněných dívek s nalakovanými nehty, vydechujících sladký puvab buržoazie, které odvážně přežily ponižující podmínky komunistických koncentráků. Nejsem z těch, kteří to slovo užívají jako synonymum.

A brzo se mi dostalo další lekce v dialektice. Stal jsem se redaktorem místního mládežnického týdeníku, vydávaného právě založeným Svazem české mládeže. Potají to byla od samého začátku komunistická organizace, ale navenek byla v roce 1945 pořád ještě nadstranická. Do prvního čísla jsem sepsal úvodník nazvaný „Good bye, mr. Churchill“, nadšený paján na velkého válečného vůdce, jenž právě prohrál -- pro mne nepochopitelně -- první poválečné volby. Do druhého čísla jsem přispěl „kritickým“ rozborem mladého místního malíře, zaměřujícího se na expresionistické portréty dívek, mezi nimi mých dvou velkých, ale bohužel platonických lásek, Ireny a Marie. V článku jsem umění definoval jako lásku, inspirovan jemnými barvami Mariina portrétu, který byl skutečně plodem lásky. Stejně jako já i malíř schnul touhou po nepřístupných rtech barvy zralých jahod, jež zdobily líbeznou tvář té veselé, ale slušné katolické dívčiny. Než vyšlo třetí číslo, pozvali si mě na ústředí Svazu do Prahy, kde mi několik podmračených funkcionářů vysvětlilo, že Churchill je válečný štváček a reakcionář a že umění není láska, ale třídní boj. Naneštěstí pro ně -- našťestí pro mě -- já tu charakteristiku Churchilla coby válečného štváče už četl -- ve vývěsní skřínce náhodského Hitlerjugend. Tahle náhodička mi do hlavy nasadila cosi na způsob rovnítka mezi komunismem a nacionálním socialismem, jež jsem z myslí nikdy nedokázal vymazat -- patrně proto, že skutečnost se vymazat nedá. A to byl konec mé kariéry svazáckého redaktora.

* * *

Na lékařské fakultě jsem vydržel přesně jeden semestr. Namemorovat se latinská jména všech kostí v těle se ukázalo jako nedosažitelný cíl. Přestoupil jsem na filosofii, kde se člověk může vykecat z jakéhokoliv problému a úspěšně zdolat zkoušky, ačkoliv toho ví tolik jako Sókratés. Místo abych chodil na přednášky -- na kolokvia stačilo vypůjčit si poznámky od pilných kolegů --, vrhl jsem se do víru velkoměsta. Také jsem začal vážně psát a učinil jsem několik objevů. Mými mentory byli prodavačka, která si říkala Maggie, a Ernest Hemingway.

Těbaže jsem si, mezi jinými kursy, zapisoval také fonetiku přednášenou slavným profesorem Trnkou, jedním ze zakladatelů Pražského lingvistického kroužku, byla to velkolepě upovídáná Maggie, kdo mě přivedl k poznání, že jazyk, jakým se skutečně mluví, se značně, někdy radikálně liší od toho, co stojí na tištěné stránce - - anebo aspoň v těch dnech se to lišilo. Rozdíl je -- anebo byl -- mnohem větší než v pomarktwainovské americké angličtině. Maggie byla rozená *raconteuse*, neschopná vyprávět jinak než v dramatických scénách. Její základní vyprávěcí způsob spoléhal na časté užívání slovesa „povídat“, jež bez výjimky uvádělo její mistrovské interpretace konfliktních dialogů: „Já povídám -- von povídá“. Jenže ona zhustila tříslabičné slovo na jeho pouhou esenci a spojila je se zájmenem v jediné slovo: „Jápám -- vonpá.“ Podoban Archimedovi, vyskočil jsem nahý z tísnivého korsetu klasického českého usu a vyrobil jsem román nazvaný *Věk nylonu*. Na papíře vypadal

jako fonetické transkripce Daniela Jonese. Když jsem zjistil, že pro nosovku „ng“ není v češtině písmeno, uvažoval jsem dokonce, že Jonesovu abecedu skutečně použiju, ale ten preintelektualizovaný nápad jsem opustil. Výsledek byl přesto sotva čitelný text. Vyprávěl -- s tisíci apostrofy -- o milostné aféře univerzitního studenta a prodavačky; jak vidno, obsah toho formálního experimentu byl rovněž realistický. A pak jsem si přečetl *Sbohem, armádo!*.

* * *

V těch mých mnoha fragmentárních hollywoodských románech jsem byla docela dobrý -- jako každý mladý adept prózy -- v přírodních popisech a ve vytváření nálad, převážně chmurně sentimentálního druhu. Moje evokace nespátřeného Los Angeles trumfnil snad jenom Raymond Chandler, který tam žil. Ale když přišlo na dialog -- well, moje postavy mluvily jak pimprata a poučovaly jedna druhou s životností figurin z výkladní skříně. Nad stránkami Hemingwaye jsem si uvědomil, že lidé mohou mluvit o veskrze nedůležitých věcech, a přesto jejich rozhovor může být zajímavý, úchvatný, plný nuancí, a když se nad tím zamyslíte, vlastně docela hlubokomyslný. Takže Hemingway mě naučil psát dialog a Maggie mě obeznámila s užitím hovorové řeči. Ukázalo se, že lekce té dívky byla pro mne osudnější, neboť nakonec vyústila v obvinění, že imituju naturalisty, jako byl Louis Ferdinand Céline, a že jsem neuctívám k mateřštině.

Můj vstup na pražskou literární scénu undergroundového druhu připravila však poezie, nikoli próza. V roce 1945 jsem sepsal dlouhou whitmanovskou báseň nazvanou *Nezoufejte!*, kterýžto titul jsem si vypůjčil z verše surrealistického básníka Jindřicha Heislara. Byla to po všech stránkách značně nepůvodní báseň, a poslal jsem jí do jakési básnické soutěže v roce 1946. Namísto ceny dostal jsem dopis od Františka Halase, jenž vyslovil přání, abych ho navštívil.

Halas byl pro mne sotva menší básník než, řekněme, William Carlos Williams nebo W. H. Auden. Ale protože dělal své rýmované zázraky v malém, neznámém jazyce a překladatelé s básnickým talentem T. S. Eliota a s intimní znalostí češtiny jsou vzácní jako šafrán, na mezinárodní scéně je Halas nikdo. Pro českou poezii a pro mě osobně to však byl... Třesoucím se hlasem smluvil jsem si schůzku přes básnickou sekretářku, a několik dní nato jsem vstoupil do jeho kanceláře na nejistých nohách. Obecným údělem básníků bývá, že na živobytí si musejí vydělávat jako byrokrati, a Halas nebyl žádná výjimka. Začal tím, že mi sdělil, že mou báseň nedoporučil na žádnou z cen -- a já ho přerušil: „Já jsem si nikdy nemyslel, že by to mělo vyjít!“ Byla to přirozeně průhledná lež. Halas na mě pohlédl poněkud posměšně a pak řekl: „Jen nepovídejte! Jednou ta deflorace přijít musí.“ Ta věta z jeho něžných rtů mě umlčela a on pokračoval: obával se, že kdyby ta báseň vyšla, roznesou mě na kopytech kritici jak zleva, tak zprava.

Je docela možné, že mi tím chtěl neudělení ceny jenom osladit. Buď jak buď, já mu tenkrát nerozuměl. Vždyť jsem se přece v té básni jenom snažil popsat svět, jak jsem jej viděl! Vyznával jsem tehdy skutečně prostoduchou estetiku. Jak jsem byl nezkušený, neměl jsem ponětí, že prostý realismus je to poslední, co ideologicky zaměřením kritici chtějí. A v těch dnech byla naprostá většina kritiků ideologicky zaměřena. Jejich pojetí spisovatelova námětu -- světa a lidského života na světě -- byla kombinace idealizace a diabolizace. Skutečnost nebyla jejich přítelkyně. Ona nikdy není. Nikdy se neshoduje s jejich vizí.

To byla moje třetí velká literární lekce: bez vlastní viny a bez přičinění jsem očividně kráčel po jakémsi laně, jež se nezamlouvalo levici ani pravici. Halas mluvil z osobní zkušenosti. Byl to jeden z těch laskavých, ale nepevných katolíků, kteří, vedeni skutečným sociálním citem v letech velké krize, vstoupili do komunistické strany. Na podzim 1947, vycestoval, poprvé a naposled, do Sovětského svazu. Vrátil se jako zlomený, zoufalý člověk. Dva roky nato, jenom několik měsíců po puči z roku 1948, zemřel. Před smrtí napsal závěť, jež v padesátých letech kolovala v podzemí a o mnoho let později byla zveřejněna v cizině. Je to vášnivá zpověď o velké chybě, kterou udělal, a hořká kritika absurdního snu o spravedlnosti zvaného komunismus.

* * *

Halas také zanechal své poznámkové bloky svému příteli a faktotum, literárnímu a výtvarnému kritikovi Jindřichu Chalupěckému. V jednom napsal několik poznámek o mně a o mé básni. Takže jsem dostal nový dopis, tentokrát od Chalupěckého, jenž mě zval, abych přišel na neformální shromáždění několika přátel v bytě básníka Jiřího Koláře.

Tak jsem se stal členem jednoho z velmi mála podzemních literárních kroužků v padesátých letech -- v té době, kdy se věšelo a kdy Sověti spravovali české uranové doly. Pro šibenici se člověk kvalifikoval, buď že proti novým diktátorům skutečně něco dělal -- pokoušel se například pokračovat v činnosti zakázané Národně socialistické strany jako Milada Horáková, jediná Češka, kterou její vlastní lidé kdy pověsili za politické „zločiny“ --, anebo že byl žid a zastával vysoké stranické postavení, takže zlým očím Stalina a jeho českých pochlebovačů byl nápadný -- jako Rudolf Stránský a jeho „sionističní spolupíklenci“. Pro uranové doly stačila obyčejná směla. Dvakrát nebo třikrát jsem měl štěstí, zatímco jiné zatkli.

Jeden z nejpozoruhodnějších členů kroužku Chalupeckého a Koláře, jehož rodina po dobu války přijala do svého středu malou dcerušku Kafkovy Mileny, jednou ty zlé oči Josifa Stalina skutečně namaloval. Surrealismus byl přirozeně přísně tabu; malovat jako Magritte nebo Toyen, to jest oddávat se *entartete Kunst*, jak tomu říkal *Genosse* Goebbels, mohlo být i trestné, a tak musel chudák Mikuláš Medek malovat, co skutečně chtěl, tajně, a socialistickému trhu nabízet námezdnou službu. Nedá se však říct, že by na tomhle poli měl úspěch. První zakázka byla na plakát inzerující prostředek proti štěnicím. Medek vytvořil nádherně realistické lidské torzo, surrealisticky sežrané od štěnic (před použitím), a zářící tajemným vnitřním světlem (po použití). Málem ho za to zavřeli, neboť jeden z mudrců ve schvalovací komisi shledal pokousané torzo urážlivým a použitelným pro nepřátelskou propagandu, jež by v tom mohla spatřovat narážku na bytové poměry v socialistickém Československu.

Brzy potom se však na Medka zdánlivě usmálo štěstí. Dostal hned dvě objednávky najednou: jednu na třicetimetový portrét partajního sekretáře Rudolfa Slánského, který měl za barnumských oslav prvního máje viset přes fasádu Bařova domu na Václavském náměstí, a druhou, soukromou, od nějakého okresního stranického tajemníka. V jakémisi klášteře, kde soudruzi nashromáždili umělecké předměty z klášterů, které zrušili -- když napřed poslali jeptišky a mnichy do koncentračního kláštera v Broumově --, tento potentát spatřil barokní malbu spasitele, jeho oči, díky jakémusi malířskému triku, ho provázely po místnosti, kamkoli se hnul. Tajemník vyslovil přání mít takový portrét pro svou kancelář, ovšem nikoli Krista, nýbrž Stalina. Mikuláš byl dokonalý řemeslník a ten malířský trik nebyl pro něho žádné tajemství. Stalin, jehož vytvořil, byla pronikavá studie velevraha, a když jsem obcházel Mikulášův stojan, abych vyzkoušel, zda oči fungují, roztrásla se mi kolena. Na Mikuláše však čekala pěkná sumička peněz.

A potom -- rána za ranou. Předně, několik dní před Barnum-Bailey-Marx-Engles-Lenin-stalinskou parádou, Slánského demaskovali jako sionistického špióna; soudruzi tedy Medkovi za práci nezaplátili a mohl si gratulovat, že ho jako poputčíka nezahrnuli do spiknutí. Za Stalina s pohyblivými očima zapláceno dostal, ale pouhých pár let nato demaskovali i Stalina (i když ne jako sionistu), okresního stranického tajemníka zašili a jeho cenný obraz zabavila policie. A zase si Mikuláš mohl gratulovat. Ne všichni tvůrci Stalinovy podobizny se z té šlamastyky dostali tak lehce.

Příkladem za všechny je Švec, sochař, který vytesal největšího Josifa Vissarionoviče na světě, toho, který asi po šest let hrozivě čněl nad Prahou. Strana nařídila monument vyhodit do povětří v říjnu 1962. Ale splnit rozkaz nebylo jednoduché. Nemohli věc likvidovat jedinou mohutnou náloží, protože exploze by poškodila pěkně velký kus městského centra. A tak generalissima pyrotechnici okusovali kousek po kousku sérií miniexplosí. Trvalo jim to, myslím, asi čtrnáct dní. Socha postupně hubeněla, byla čím dál míň realistická, až nakonec vypadala docela moderně. Celý proces zachytil jakýsi fotograf, který z oken redakce Literárních novin pořizoval denně několik snímeků. Byl to dokument o nádherném experimentu v pop-artu, nebo snad v *maximal art* či v čem. Jenže Švec už neviděl, jak se jeho realistický Goliáš kus po kuse proměňuje v monstrum jako od Giacomettiho: vzal si život ještě před odhalením pomníku.

Ten nešťastný sochař byl obětí spíš zlomyslného osudu než stalinismu. Snad jen jeden pozůstatek jeho díla ještě stojí: v zahradě Akademie výtvarných umění, a znázorňuje motocyklistu, beroucího ostrou zatačku -- velmi neobvyklé, překrásné zachycení pohybu v kameni. Je to sochařova raná práce. Potom začal nadaný student dostávat zakázky. Velkou sochu T. G. Masaryka pro náměstí v kterémisi městě; ještě větší Jana Husa pro jiné město; a bezprostředně po druhé světové válce Franklina Delano Roosevelta. První dvě sochy zničili nacisti. Pomník Rooseveltovi Švec nikdy nedodělal, protože moc ve státě uchopili komunisti. Když sochaře vyzvali, aby se zúčastnil neveřejné soutěže na Stalinův pomník, byl už značně zfrustrovaný a myslel si, že zakázku stejně nedostane, protože ostatní účastníci soutěže byli vesměs národní umělci. Proto podle pověsti uplácal model za jediné odpoledne s pomocí dvou láhví vodky -- a vyhrál. Vypadá to, že národní umělci -- nikdo z nich prý nebyl komunista, samé ředkvičky --, jimž hrozilo, že si udělají gigantickou ostudu, buď do soutěže model nezadali a vysvětlovali to tím, že měli pocit, že na tak velký úkol nestačí, anebo prací na svých modelech strávili ještě míň času a ještě víc vodky. To je příběh, nebo aspoň lidová legenda o největším Stalinovi na světě.

* * *

Doba byla vymknuta z kloubů. Scházeli jsme se u Koláře, nahlas četli nevydané a za daných poměrů nevydatelné povídky, mluvili jsme o literatuře, o umění a podobných podvrtných záležitostech. Jiří Kolář předsedal. Bohumil Hrabal četl první verzi novely, která ho později proslavila po celém světě, když film natočený podle ní dostal Oscara; ta první verze byla rozhodně *entartete Kunst*. Po sovětské invazi zůstal Hrabal v Praze, v osmdesátých letech se zapletl s Jazzovou sekcí, a od větších malérů ho uchránila jen láska statisiců čtenářů. Přicházela také hezká kunsthistorička a literární experimentátorka Věra Linhartová, která podobně jako Kolář žije teď v Paříži. Stejně tak Jan Vladislav, básník a překladatel mimo jiných také Shakespeareových sonetů. Jan Rychlík, modernistický skladatel, jazzový teoretik a tympanista, který zemřel předčasně. Jan Hanč, atlet a básník, následoval ho do hrobu za několik málo let. Zdeněk Urbánek, shakespearovský překladatel, chartista

a posléze, po roce 1989, děkan Akademie múzických umění. Jiřina Hauková, básnířka a přítelkyně Dylana Thomase, a její manžel Jindřich Chaloupecký -- byli jsme zatvrzelá parta, a přežili jsme.

V tomhle podzemním kroužku jsem se poznal s mou budoucí ženou Zdenou. Setkání bylo de facto mazané naaranžované kamarádem Františkem Jungwirthem, překladatelem a autorem detektivek, jenž kdysi cestoval do Moskvy, za jediným účelem: aby tam na americké výstavě, pořádané v rámci sovětsko-amerického sblížení koncem padesátých let, ukradl několik amerických detektivek, které se v Československu nedostaly. Tenhle dobrodruh byl snoubencem Zdeniny sestry. Zamilován, vychvaloval svou vyvolenou a přitom se zmínil, že jeho snoubenka má sestru, která „stojí za hřích“. „Tanečnice a zpěvačka, žejo, však víš,“ pravil a vlně na mě mrkal. Přirozeně to vzbudilo můj zájem. Ten zájem se mi stal osudným. Ta osudovost však byla toho nejlepšího druhu.

V průběhu těch temných a pestrých let jsem napsal několik knih: *Zbabělce* v letech 1948-49, hned po puči; *Tankový prapor*, sotva mě propustili z armády v roce 1954; *Povídky tenorsaxofonisty* v letech 1954-56. A spolu s Lubomírem Dorůžkou, jazzovým historikem a muzikologem, a s Ludvíkem „Louisem“ Švábem, povoláním psychiatrem a kytaristou Pražského dixielandu, dali jsme dohromady hudební revue *Opravdu blues*, vůbec první jazzovou shou uvedenou na scénu po komunistickém úchopu moci. Všechny tyhle počiny si říkaly o výprask; některé mě přivedly téměř do basy. Ale měl jsem štěstí. Nebo jsem možná měl dobrého anděla strážce.

Povídky tenorsaxofonisty padly do ne zrovna nejvhodnějších rukou mladé dámy, již jsem v několika z nich vportrétoval. Jedné z těch *femmes fatales* padesátých let, které se rády stýkaly s lidmi z undergroundu, a opatrovaly jim cenné informace, neboť i velice prominentní lidé z abovegroundu se rádi stýkali s takovými ženskými. Tahle fantastická kráska, kterou jsem ve svých povídkách pojmenoval Lizeta, byla předmětem milostných tužeb mezi jinými i Pavla Kohouta, tehdy mladé hvězdy literárního stalinismu. Po smrti svého boha začal mít pochybnosti, a měl takový zvyk, že se s nimi svěřoval Lizetce. Ta je promptně svěřila mně, takže jsem byl s to vportrétovat Pavla celkem věrně v rozličných svých dílech. Pavel nakonec metamorfozoval ze stalinského pisálka a výrobce ideologických klišé v pozoruhodného dramatika a romanopisce, s nevyhnutelnými následky takového růstu: musel do exilu.

Ještě vlivnějším Lizetčiným přítelem byl Václav Kopecský, ultrastalinský ministr informací a pán nad filmem a propagandou. Tenhle proletářský vůdce rád sbíral věci, a jedním z jeho nejcennějších exponátů byla skutečná hraběnka, devadesátiletá stařenka, jež žila v jednom starém malostranském paláci a ani nevěděla, že nás postihl komunistický mor. Ministr jí zásoboval cigaretami a platil jí penzi z vlastní kapsy, čímž jí umožnil, že spolu s devadesátiletou komornou žila v blahé nevědomosti o požehnutí diktatury proletariátu. Kopecský rovněž disponoval soukromou promítačkou ve Valdštejnském paláci, barokní záležitostí s růžovými a zlatými tapetami a s hedvábně vypořstrovanými rokokovými křesílkami, kde pro sebe a pro několik patolízalků a přítelkyň několikrát týdně promítal americké kovbojky. Každý z patolízalků nebo přítelkyň měl právo pozvat hosta, takže jsem se stal svědkem památného promítání *Dostavníku* Johna Forda, při němž ministra málem trefil šlak, když indiánští hrdlořezové jen taktak nepřipravili o život Claire Trevorovou a Johna Waynea. Byl to skutečný zážitek, vidět vysoce postavené soudruhy, jak vítězně řičí, když lidem v dostavníku přijela na pomoc kavalérie Spojených států. Tou dobou diváci v normálních pražských biografech konzumovali dramata o plnění norem.

Ale *Povídky tenorsaxofonisty* znamenaly konec mého přátelství s Lizetkou. Rozlítla se na mě a v záchvatu vzteku mi vyhrožovala, že rukopis předá StB. Tu hrozbu učinila v střídavém pomnutí myslí, a dnes jsem si jist, že to nikdy nemyslela vážně, protože ať byla jaká byla, takovou špatnost by neprovedla. Ale tehdy, rovněž ve střídavém pomnutí myslí, jsem dostal strach, a dalo mi to práci, než jsem ji uchlácholil. Pak jsem ještě vynadal Josefu Nesvadbovi, jenž jí neprozřetelně -- nebo spíš schválně -- rukopis povídek zapůjčil.

Je to zvláštní, jak lidé na podobné věci reagují. V armádě se mnou sloužil jistý desátník Střevlíček, který na dvouletou vojenskou službu těžce dopltil. Do presenční služby nastoupil jako svobodný mládenec, pak zbouchnul vesnickou dívku a rozhodl se, že zachrání její čest. Bral to s dobrou náladou. „Já jsem kovář, já rodinu užívím!“ znělo jeho sebevědomé heslo. Pak se manželce narodila trojčata. „Já jsem kovář, já rodinu...“ Optimismus mu vydržel až do chvíle, kdy dostal dovolenku, aby se na tu svou rodinku jel podívat. Když se vrátil, byl pořád ještě optimista, i když menší než předtím. Ukázalo se, že manželka má dvě nemanželské děti s předchozími milenci, z nichž jeden byl cikán. Střevlíček, před pouhým rokem a půl svobodný mládenec, byl nyní pětinasobným otcem. Ten večer přikrmoval svůj optimismus v místním hostinci popjčením a pak si dal zahrát svou oblíbenou písničku. Opakoval: „Já jsem kovář...“ a nato skočil na parket, dupl -- a zhroutil se se zlomenou nohou. Byla to zázračná, nebo možná surrealistická událost.

Well, tu příhodu jsem použil v první verzi *Tankového praporu*, a asi tři roky na to, do koho nevrzím na Václaváku jako do Střevlíčka. Byl to velký, svalnatý kovář s výrazem hádavého buldoka. Zle se na mě zašklebil, položil mi těžkou ruku na rameno a řekl: „Čet sem tvou knihu... Ségra je písářka na stroji a musela ji vopsat pro svého šéfa.“ (Ségra přirozeně přepsala nevydanou samizdatovou první verzi.) Proboha, pomyslel jsem si, a rychle jsem k Pánu vyslal několik střelných modlitbiček, protože jsem čekal, že v příštích několika vteřinách bude po mně, nebo v nejlepším případě budu ležet zmlácený na dláždění. „Prima kniha, kamaráde,“ řekl kovář. „Tak to bylo, čoveče, cha cha! Že ale na vojně byla sranda!“ Pak mě odvedl k Pinkasům, zaplatil za všechny u stolu, vyprávěl svůj příběh s celou řadou vylepšení a na závěr nám sdělil, že od té doby, co se vrátil z vojny

domů, přidal ke své sbírce další čtyři spratky: dvě sady dvojčat, všechny „dole puklý“, dodal poněkud smutně, ale hned se zas rozveselil. „Já jsem kovář, já rodinu...“

Ano, lidé jsou nevypočitatelní. Po *Zbabělcích* se mnou Irena přestala mluvit, ačkoliv jsem v té knize o ní psal tak krásně, dokonce jsem narovnal její nohy do o. Což byla možná moje chyba, neboť jak už Poe věděl -- a Irena, jako každá intelektuální dívka v Čechách Poe četla -- „neexistuje mimořádná krása bez něčeho divného v proporcích“. Na druhou stranu, když si Marie přečetla propašovaný výtisk *Prima sezóny*, napsala mi líbezný dopis. „Daníčku, že to ale byly krásné časy, před těmi mnoha lety!“ A dokonce mi poslala fotografii, jak vypadala tenkrát, v těch starých zlatých časech. Musím říct, že i Irena mi odpustila. Poté, co jsem jí propašoval starou milostnou básničku, kterou jsem jí tehdy nedal číst, ale v exilu jsem ji vydal u Daniela Strože.

* * *

Žádná z knih, které jsem napsal jako mladý muž, tehdy nevyšla; až mnohem později. *Tankový prapor* musel počkat až do roku 1969, kdy jej francouzsky vydal Gallimard jako *L'Escadron blindé*. V Československu otiskli jenom dvě kapitoly, a to s katastrofálními následky. V záchvatu vzteku vydal armádní politruk rozkaz, jimž se všem českým časopisům zakazovalo tisknout jakoukoliv satiru na kteroukoliv stránku armádního života. V roce Alexandra Dubčeka román vytiskli, ale přišli Rusové a sazbu zničili před vydáním. Česky vyšel poprvé v roce 1971 -- sedmáct let poté, co jsem jej napsal -- v nakladatelství mé ženy, Sixty-Eight Publishers, Corp. v Torontu.

Když v srpnu 1968 přijely do Prahy tanky, jedním z jejich hlavních cílů bylo obsadit budovu svazu spisovatelů, v níž byly také redakční místnosti nakladatelství Československý spisovatel. Asi za tři týdny Rusové z budovy odtáhli a redaktoři se nastěhovali zpátky. Zjistili, že se nic neztratilo, až na několik filcových per a na originál jedné z ilustrací Karla Laštovky k *Tankovému praporu*. Byla to kresba na předsádku, velice drze karikující skupinu oficírských obličejů. Brzo však jeden z redaktorů kresbu objevil. Byla zastrčena mezi staré korektury a muž, který ji tam skryl, zřejmě dostal strach z toho, co s kresbou udělal. Pod nejdopornějším oficírským obličejem stálo pečlivě azbukou: *Eto golova prokljatoj svini, generala Antona Antonoviča Grečka*. To byl generál, který velel invazním vojskům. Dobrý voják Švejk měl zřejmě sourozence i v nejdisciplinovanější armádě světa.

Když už jsem u *Švejka*: lidé často říkají, že *Tankový prapor* je jakýsi *Dobrý voják Švejk* v komunistické armádě. Jenže to je, myslím, omyl.

Kdo je vlastně Švejk? Stručně řečeno, je jedním z hlavních ztělesnění pasivní rezistence: esencí jedné z mála cest otevřených bezmocným, kteří hodlají přežít nebezpečí života v područí mocných. Kdykoliv Švejk vyzvou, aby udělal něco, co loajální poddaný totalitního státu udělat má, udělá to nejen poslušně jako většina poddaných, ale s příkladným nadšením. Kdykoliv mu dají rozkaz, s dychtivostí jej splní do písmene. Dává ostentativně najevo nezlomnou a nezlomitelnou víru v každou autoritu a v každou perlu moudrosti, již ta autorita vypouští z úst. Je energickým provolávačem úředně schválených sloganů. Krátce a dobře: tím, že se vždycky chová jako vzorný občan, ukázkový voják, nadpřirozeně poslušný sluha, odkrývá nemožnost takového chování. Dobrý voják je příliš dobrý na to, aby mohl být skutečný. Kdybychom chtěli definovat jeho filosofický smysl -- a má velice hluboký smysl --, ozřejmujeme absurditu ideologické ortodoxie.

Na Západě je jméno jeho tvůrce mnohem méně známé než jméno Švejka. Hašek byl bezcharakterní, ale nesmírně talentovaný člověk. Zradil všechny a všechno -- ale napsal *Švejka*. Poté, co se proslavil jako *epateur* buržoazie a profesionální ochlasta, odvedli ho do rakouské armády, on zběhl k Rusům a vstoupil do české legie, jež bojovala za osamostatnění od Rakouska. Jako redaktor legionářského časopisu nadšeně podporoval T. G. Masaryka, budoucího presidenta, jenž se snažil zorganizovat Čechy pro boj po boku Rusů proti Němcům. Potom vypukla bolševická revoluce, utvořila se jednotka české Rudé armády a Lenin podepsal s Německem separátní mír, který českou věc ohrozil. Hašek předpokládal bolševické vítězství, promptně přeběhl k rudým, udělal kariéru jako redaktor a politický komisař, a oženil se s Ruskou, ačkoliv jednu ženu už měl v Praze. Pod palbou projevil solidní zbabělost; jednou utekl z bojiště v ženském převlečení. Přesto jej po válce poslali jako agenta do Československa, aby tam organizoval komunistickou činnost v oblasti kladenských uhelných dolů. Sotva vkročil na rodnou půdu, zapomněl na to poslán a vrátil se k původnímu povolání populárního, povídky písničích zpustlíka. Začal pracoval na *Švejkovi*, ale nad jeho nedokončenými stránkami se upil k smrti. Ne zrovna roztomilý charakter, ale, probůh, jaký to byl spisovatel! A jaký vypravěč! Mezi jeho předválečné kanadské žertíky patří i založení Strany mírného pokroku v mezích zákona. Přibližně v té době můj strýček spoluzaložil katolickou Lidovou stranu, jejímž se nakonec stal místopředsedou. V době voleb se několikrát s Haškem utkal ve veřejných debatách a rád o té zkušenosti vyprávěl až do konce života, o půl století později. Až do té doby byl taky přesvědčen, že z těch debat vyšel jako vítěz. „Prosím tě, představ si,“ říkával mi můj zbožný strýček. „Slyšels někdy o politické straně, která by měla hloupější jméno? Strana mírného pokroku v mezích zákona! Kdo by, prosím tě, pro takovou stranu hlasoval? Říkám ti, Pepčo, ten člověk byl možná dobrý spisovatel, ale politicky to byl ignorant.“

Rád bych věděl, která z nesmírného množství postav zalidňujících Haškův *magnum opus* je portrét mého hodného strýčka, dlouholetého katolického poslance. On sám se přirozeně nikdy nesnížil k tomu, aby si přečetl ignorantovo mistrovské dílo.

Ironickou skutečností je, že v době, kdy jsem psal *Tankový prapor*, ani já jsem neměl *Švejka* přečteného. Samozřejmě jsem si byl vědom jeho všudypřítomné existence; některé epizody jsem znal z ústního podání nadšených znalců. Ale dílo samé jsem nikdy nečetl -- což potvrzuje mou hypotézu, že *Tankový prapor* není literární satira, ale prostý realismus. Satiru jsem rozhodně psát nezamýšlel; pokoušel jsem se pouze zachytit svou zkušenost. Neinspirovala mě světoznámá kniha, nýbrž celosvětový fenomén: armáda a jí vrozené absurdnosti. Základní absurdita knihy je absurditě *Švejka* podobná: rozpor mezi ideologickými koncepty a skutečností. Ale když jsem knihu psal, ani jsem si toho principu nebyl vědom. Je to znalost nabytá *post factum*, nebo spíš analýza, na niž mě upozornila jedna bystrá literární kritička ve Švédsku.

* * *

Největší malér mé literární dráhy přišel s publikováním *Zbabělců*. Ten román jsem napsal v letech 1948-49 a k vydání jsem jej nabídl až o deset let později. V něm jsem se pokusil napsat knihu „magického realismu“. Neměl jsem ovšem na mysli druh magie provozované některými jihoamerickými spisovateli -- jako třeba Gabrielem Garcíou Márquezem, jenž používá gagu příbuzné surrealistické nadsázky, aby zdůraznil šílenost světa, anebo prostě mění historická fakta, aby to posloužilo jeho ideologickým potřebám. Ten termín zavedl před válkou básník Josef Hora a myslel jím proniknutí prózy poezíí. Já se snažil o znovuprožití událostí svého uplynulého života, aby se mi jakoby magicky vrátily; takže by, jak napsal Hawthorne, byly „proměněny v éter vzdáleností v čase“. Jenže zároveň jsem moc dobře věděl, že jediný realismus přípustný v padesátých letech byl socialistický realismus, jakési socialistické kovbojky, a ten žánr jsem moc neovládal.

A patří k paradoxům mého života, že moje první vydané dílo *byla* kovbojka. Pouze jsem ji ovšem ghostwritoval, spolu s přítelem, jenž brzo nato zemřel na mozkový nádor. Vyrobili jsme to najatí profesionálním námezdním spisovatelem, jenž si v lázních Bělovi u Náchoda léčil alkoholismus. Tenhle zpustlík se zamiloval do mé krásné sestry Anny, a protože trávil veškerý čas buď pitím léčebných pramenů, nebo laškováním se sestřičkou, neměl čas na plnění smlouvy, podle níž měl dodávat jednu kovbojku měsíčně pro týdeník *Rodokaps*. Když se od sestry dozvěděl o mých literárních aspiracích, nabídl mi kšeft: poskytnete mi synopsi, já kostru obalím masem, on potom provede závěrečné úpravy a o zisk se rozdělíme fifty-fifty. Opus -- jmenovalo se to, mám dojem, *Pistole z Ria Presta*, jenže redakce to možná přejmenovala -- měl zápletku, již nelze nazvat jinak než klasická. Hlavními postavami byl rančer a jeho krásná dcera, a tlupa zlodějů, kteří kradli rančerův dobytek. Neschopný místní šerif byl proti nim bezbranný. Poté se objevil cizinec, nejprve na pozadí zapadajícího slunce na obzoru, potom v místním saloonu. Spatřil dceru a nabídl pomoc. Postřílel zloděje a zachránil rančera před bídou. Dcera však potom informovala cizince, že je zasnoubena s mladým rančerem, majitelem sousedního ranče B v kruhu. Cizinec odešel nejprve ze saloonu, poté z kraje. Naposled byl spatřen na pozadí zapadajícího slunce na obzoru.

To byla samozřejmě také formule socrealistických románů stalinské éry, kde v hlavních rolích vesměs vystupoval ředitel továrny nebo předseda zemědělského družstva a krásná místní učitelka nebo lékařka. Bandu těžce chlastajících a lehce pracujících dělníků infiltrují agenti CIA, kteří kradou tovární nebo družstevní majetek. Neschopný předseda místního národního výboru je proti nim bezbranný. Objeví se tajemník strany, nejdřív na nádraží, potom na stranickém sekretariátu. Ukáže se, že ho poslali z Prahy (nebo z Moskvy, nebo z Varšavy, nebo ze Sofie). Spatří lékařku nebo učitelku a nabídne pomoc. Odhalí agenty, polepší alkoholiky z dělnické třídy, čímž zajistí splnění plánu. Lékařka nebo učitelka však potom sekretáře informuje, že je zasnoubena za mladého úderníka z továrny nebo z družstva. Tajemník odejde nejprve ze stranického sekretariátu, poté z okresu. Naposled je spatřen na železniční stanici. Jak vidíte, schází jen vycházející a zapadající slunce.

Jak jsem řekl, věděl jsem tenkrát, že jediná přípustná magie v rámci realismu bylo márquezovské ohýbání skutečnosti tak, aby to vyhovovalo ideologickým požadavkům. Proto první kniha, kterou jsem nabídl nakladatelství v roce 1956, poté, co se Stalin bezpečně proměnil v mrtvolu, byl *Konec nylonového věku*; jakési myšlenkové pokračování mé oslavy prodavačky Maggie. Cenzoři román bystře zabavili a vydání zakázali jako „pornografii“, protože jsem v ní užil slovo „ňadra“ pro ženská (vůbec ne obnažená) prsa. Když jsem cenzorce navrhl, že bych místo ňadra mohl použít „kozy“, neboť tak tomu říkají pracující, vyhodila mě z kanceláře. Proto mě velice překvapilo, když cenzura neměla námitky proti *Zbabělcům*, které jsem nakladatelství nabídl v domněnce, že po karambolu se svou pornografií nemám co ztratit. Netušil jsem, že ten neuvěřitelný liberalismus tiskových dozorců způsobilo rozhodnutí stalinské frakce presidia ústředního výboru strany, použít mě jako nástroj pro zákulisní boj s liberární frakcí, jejíž akcie tehdy stoupaly. Potřebovali názorný příklad, kam by vedlo uvolnění cenzurní praxe: román, který by odpovídal jejich pojetí dekadentního naturalismu a redakčního individualismu. Později jsem se dozvěděl, že nejdříve uvažovali o Karlu Ptáčnickovi a jeho vysoce politickém románovém pamfletu *Město na hranici*. Jenže za svůj první román dostal Ptáčník státní cenu a mimoto byl členem strany. Já byl nečlen, předtím mi nic nevyšlo, a příběh zachycující důležitou historickou

událost nikoli z „objektivního“ (tj. marxistického) hlediska, ale skrze optiku buržoazního mladíka dujícího na saxofon se ideálně hodil za terč pro spravedlivé rozhořčení.

Tím terčem se taky stal. Po čtrnáct dní se dennodenně objevovaly recenze ve všech celostátních denících a časopisech, a pak se hon přenesl do krajských a místních listů. Ředitel svazového nakladatelství Láďa Fikar dostal výpověď, a zrovna tak šéfredaktor Vít a Kocourek a pět nebo šest dalších redaktorů. Novinář, který propašoval kladnou recenzi do Večerní Prahy, dostal rovněž padáka. Já ztratil redaktorské místo ve Světové literatuře. Potom prezident Novotný osobně zatratil román na jakémsi stranickém kongresu a moje tchyně, prostá žena z lidu, mi nabídla, že schová cennosti a vkladní knížky. Má žena odvezla mé rukopisy k otci do Náchoda, který je s pomocí sokolských spiklenců ukryl v jedné vesnici asi dvacet kilometrů od mého rodného města. Vypadalo to, že se mi naskytne opožděná příležitost stát se horníkem na uranu.

Ale Stalin byl už šest let mumií, takže příležitost jsem promeškal a místo toho jsem se rázem stal známým spisovatelem. Skandály vždycky patřily k nejlepším reklamním trikům. Když poslali policajty po knihkupectvích, aby zabavili neprodané výtisky, strážci zákona shledali, že všude mají vyprodáno. Ve skutečnosti podnikaví vedoucí výtisky skryli a později je prodávali za mnohonásobek úřední ceny.

V jednom knihkupectví řekl znechuceným policajtům vedoucí, že všechny své výtisky střelil kulturnímu referentovi pražských mlékáren tuším v Radlicích. Součástí tradice socialistického podnikání bylo, že na konci roku odměňovaly podniky nejlepší zaměstnance knihami, opatřenými podpisem ředitele a razítkem strany. Rituál po léta dával knihkupcům možnost zbavit se neprodejných ležáků: například *Vybraných spisů V. I. Lenina* apod. Když vyšli *Zbabělci*, text na záložce, který měl knihu zaštitit, charakterizoval ji jako „zžiravou satiru na zbabělost buržoazie“. To knihu zařazovalo do stejné kategorie prodejnosti, v níž byli Marx a Lenin, a tak se nešťastný knihkupec zbavil všech výtisků, ještě než vyšly první útoky a kniha začala jít na odbyt. Veden snadnou se pomstít, poslal policajty do mlékárny, kde mezitím došlo k magickému jevu: všichni mým románem poctění své výtisky ztratili, a policie odešla s prázdnýma rukama.

Tucty takových historek se staly součástí literárního folklóru na konci padesátých let v Praze. Ne všechny však dopadly tak dobře. V roce 1960 jsem ležel v nemocnici s těžkým případem hepatitidy, získané při operaci kýly. V nemocnici byla mladá lékařka, hezká žena, která u mého lože trávila mnohem víc času, než jí ukládala povinnost. Jak jsem s ní klábosil o literatuře, o filmu atd., myslel jsem si, že je to jedna z příslušníků lékařského povolání, kteří si léčí komplex kulturní inferiority v rozhovorech s notoricky známým spisovatelem -- ale tak to nebylo. Jednoho dne se mi svěřila, že její nebožtík muž patřil k těm, kdo napadli můj román v pražském rozhlase. Chudák, byl to důstojník a redigoval armádní kulturní měsíčník. Osudné noci byl ve službě a dostal rozkaz, aby delegoval jednoho muže do rozhlasu k splnění zvláštního úkolu. Z nějakého důvodu byl ten večer v redakci sám, takže se do rádia odebral sám. Ve studiu mu dali jakýsi text s výzvou přečíst jej do mikrofonu: text zuřivě rozcupovával můj reakční román, který důstojník v té době ještě nečetl. Jako voják se rozhodl, že nejdřív splní rozkaz, a teprve pak se s knihou obeznámí. Někde si opatřil výtisk, přečetl jej a zhrozil se. Román se mu líbil! A přitom ho zle setřel v masových médiích! I v řadách stalinské armády se najdou spravedliví lidé. Někdy čas se rozhodoval, že mi napíše omluvný dopis a vysvětlí, jak k tomu došlo. Potom ho poslali na manévry do Sovětského svazu, kde se do jeho letadla střelil blesk a stroj havaroval. V tomhle případě byl snad dobrotivý Pán Bůh příliš přísný. Ale možná, že nešťastný důstojník se dostal do nebe.

* * *

Na Nový rok 1959, několik týdnů před tím, než došlo k dělostřeleckému přepadu, dostali jsme několik stovek novoročních blahopřání. O rok později přinesla pošta sotva několik tuctů. Na tom není nic zvláštního. Byly to tvrdé doby, které zkoušely srdce přátel. Jednoho dne, kdy to se mnou vypadalo hodněbledě, zazvonil zvonek u dveří, ale namísto očekávaných návštěvníků stáli za dveřmi dva neočekávaní: tehdy nejslavnější česká filmová hvězda Jana Brejchová a její tehdy zcela neznámý manžel Miloš Forman. Miloše jsem znal už ve válce; byl to tehdy hošík a bydlel u svého strýce hokynáře a jednoho mých horolezeckých kolegů. Milošovy rodiče poslali do koncentráku, odkud se nevrátili, a tak strávil většinu války u různých strýčků. Všichni ho litovali, ale pro mne byl příliš mladý, aby mě zajímal, a on sám se zabýval svými klukovskými záležitostmi -- nikoli holkama jako já. Teď, jenom o pár let později, se v mém životě objevil znova a projevil přání napsat scénář podle povídky „Eine kleine Jazzmusik“ a podle scénáře zřežirovat svůj první celovečerní film: právě totiž absolvoval FAMU. Povídka se pod názvem „Slovo nevezmu zpět“ objevila v prvním ročníku ročenky *Jazz 58 a* tam přispěla k okamžitému zakazu publikace; Miloš se však zmocnil výtisku schovaného tiskaři. Tahle nebojácná demonstrace loajality mě dojala a vzpomněl jsem si na válku a na malé hokynářství, kde Miloš ochutnával kyselé zelí z velkého sudu. Proč bych měl říct ne? Pustili jsem se do díla. V těch dobách schvalovala scénáře velká dramaturgická rada, nějakých sedmdesát lidí. Protože za funkci byli placeni, pokládali za svou povinnost navrhnout změny. Scénář jsme nazvali *Kapela vyhrála* a byl to příběh o studentském swingbandu, který vyzraje na nacisty. Podtitul zněl „hudební komedie“. Asi po roce připomínek a návrhů od toho zástupu mudrců scénář pořádkem pod stejným titulem už neobsahoval swingband a namísto komedie to byla tragédie o sabotážích dělnické třídy v nacistické zbrojní továrně. Jenomže souběžně s touthle metamorfózou proměňovalo se taky politické klima. Koncem roku jeden

z těch moudrých mužů upozornil na okolnost, že ačkoliv se scénář jmenuje *Kapela vyhrála*, není v něm po kapele stopy, a třebaže slibuje hudební komedii, není v něm žádná hudba a je to de facto doják. Dali jsme se znovu do díla, a ani ne za rok jsme kapelu vrátili, tragédii eliminovali a scénář nesl nepochybné stopy formanovských situací a dialogů ze *Zbabělců*. Tou dobou politické klima téměř zvládnělo a jednou večer naši práci schválili. V povznesené náladě jsme šli dolů po Václaváku, Miloš nahlas uvažoval, že hlavní roli obsadí sestrou své ženy (nakonec se stala hvězdou slavných *Lásek jedné plavovlásky*) a já kráčel mlčky, pln udivené nedůvěry. Ukázalo se, že moje pocity byly přesné. Tu noc přítel soudruh prezident poslouchal zprávy v deset hodin. Podnikavý novinář do nich propašoval čerstvou zprávu o novém mladém režisérovi a o jeho prvním filmu, který bude natáčet podle Škvoreckého povídky. V prezidentově mysli asociovalo moje jméno pouze jedinou „povídku“. První, co ráno nato zařídil, byl rozkaz, že filmovat Škvoreckého nepřipadá v úvahu a všechny pokusy o něco takového budou pokládány za vážnou politickou provokaci. Miloš se snažil o audienci u presidenta, aby mu vysvětlil, že nejde o *Zbabělce*, ale dostal se jen k jednomu z jeho sekretářů, který mu důvěrně sdělil: „Soudruhu, my víme, že šéf si to splet. Ale přece neočekáváte, že někdo bude mít odvahu mu to říct?“

Nakonec strana povolila nové vydání *Zbabělců* a já se oficiálně vydal na literární pouť. Román měl v několika letech asi čtyři vydání, a dohromady se ho prodalo kolem 100 000 výtisků. Stal jsem se úspěšným romanopiscem a všichni horlivě očekávali mou druhou knihu.

Šest let nato, v létě 1968, napsali jsme s Milošem synopsi *Zbabělců*, a román se měl natočit v létě 1969, s Ireninou dcerou v roli Ireny. Jenže přišli Rusové, Miloš odjel do Hollywoodu a já do Kanady.

* * *

Rád bych věděl, jestli si někdy nějaký umělec byl naprosto jist, že co dělá, je dobré; jestli některý měl pocit, že umění zvládl a že od té chvíle bude tvůrčí proces ryzí rozkoš, bez příměsí pochyb. Co člověk skutečně najde v různých spisovatelských zpovědích je, že s každou novou knihou musí autor řešit zbrusu nový problém, pro nějž neexistují prefabrikovaná řešení; že veškerá jeho předchozí zkušenost, ačkoli užitečná, nezaručuje nový úspěch. V takovém duševním rozpoložení se přistihuju znova a znova, a rozhodně jsem zakoušel takové duševní útrapy po úspěchu *Zbabělců*. V Čechách je zvykem oslovovat etablovaného spisovatele slovem „mistře“. To slovo se však tradičně užívá o každém zkušeném řemeslníkovi, ať je to kovář, truhlář nebo krejčí. Kdykoli mě někdo osloví mistře, jsem v rozpacích. Čeho jsem vlastně mistrem? Patrně pochybností. A když slyším některé své kolegy s veškerou vážností hovořit o jejich „umění“... Řemeslo snad. Ale mohu si být skutečně jist, že co dělám, je umění?

Člověk se musí snažit o jistoty. Já aspoň, po velkém třesku nad mým románem rozhodně musel. To byl jeden z důvodů, proč jsem začal psát detektivky. Nejdřív pod vypůjčeným, později pod vlastním jménem -- abych si dokázal, že jsem aspoň něco na způsob mistra řemesla. To první jméno mi půjčil můj drahý nebožtík přítel, básník a překladatel Jan Zábrana. Společně jsem si vymýšleli detailní synopse románů, já je pak napsal a on dodal většinu básniček, básnických hlavolamů a písňových textů, jimiž se text hemží. Celkem jsme vyprodukovali tři předlouhé romány: *Vražda pro štěstí* (1962), *Vražda se zárukou* (1964) a *Vražda v zastoupení* (1967). *Vražda se zárukou* vyšla v několika vydáních, dvakrát dokonce za Husákovy republiky v roce 1983 a 1989, takže jsem patrně jediný exilový autor, jemuž v osmdesátých letech vyšla kniha v Praze. A mohu to dokázat -- první písmena prvních vět řady kapitol v tom téměř nekonečném detektivním vyprávění tvoří akrostich *Škvorecký et Zábrana fecerunt ioculum*, neboli „Škvorecký a Zábrana spáchali tento žertík“.

Několik let jsem se v exilu zabýval myšlenkou, že bych poslední dva díly plánované pentalogie napsal v Torontě a propašoval je Honzovi do Prahy k vydání -- tedy pašování opačným směrem, než se to tehdy dělalo. Jenže první léta jsem měl příliš mnoho práce na universitě, kde jsem musel zvládnout přednášení literatury aspoň trochu slušnou angličtinou, a potom Honza nečekaně zemřel. Z pentalogie už tedy nebude nic.

Ale spáchali jsme spolu taky knížku pro děti, *Táňa a dva pistolníci* (1965). To byl plod jedné mé myšlenky, která se taky nikdy neuskutečnila. Navrhl jsem Státnímu pedagogickému nakladatelství, že bych sepsal učebnici angličtiny v podobě detektivního románu. Lekce první: „*This is a knife. This is a body. The knife is in the body. It is murder.*“ atd. Redaktorům se nápad líbil, ale řekli mi, že první svazek takovéhle jazykové příručky by přirozeně musela být učebnice ruštiny. Řekl jsem jim, že rusky neumím, a tak mi poradili, abych si sehnal spolupracovníka. Tak jsem řekl Honzovi, a společně jsme si vymysleli příběh o ruské holčičce Táně, která se na výletu do Československa ztratí v lese a narazí na dva české kluky, již si hrají na pistolníky a dívku dopraví autostopem do Prahy. Protože Táňa neumí česky, konverzují spolu ruštinou, kterou se kluci velice chatrně naučili ve škole, a Táňa jim opravuje chyby. Románek zfilmovali a na festivalu dětských filmů v Moskvě dostal první cenu. Táňu hrála dívenka z pražské bělogvardějské rodiny. Stala se prý miláčkem Moskvy, protože Moskvanům připadala její ruština neuvěřitelně krásná; byl to jazyk Tolstého, který se dívka naučila od babičky, jež v mládí bývala eserkou.

Buď jak buď, brzo jsem zjistil, že psaní o fiktivních zločinech mě z nejistot nevykurčuje. Detektivky možná nejsou zrovna umění, ale jsou zatraceně těžké řemeslo. Jednu jistotu mi však moje detektivky daly.

V Československu byly jak ty napsané pod vypůjčeným, tak ty pod vlastním jménem velice oblíbené. Prodej vyjadřovala šestimístná čísla, a cokoli lidé kupují v takovém množství, musí aspoň někteří z nich taky číst, nejenom to vystavovat na odiv v domácí knihovničce. Důležitá však není jenom kvantita takového úspěchu. Jednou jsem dostal dopis od slepé dívky, která četla *Lvíče* v Braillově písmu a prohlašovala, že v životě jí nebylo tak dobře jako nad mým románem. Zase: na slepou dívku možná nepůsobilo umění, ale kniha pro ni zřejmě nějakou lidskou hodnotu měla. Velké náklady a dopisy jako tenhle mě prostě přesvědčily o jedné věci, nezbytné pro spisovatelovu vnitřní rovnováhu; próza, vloží-li do ní člověk vše, co umí, byť to byl sebepokleslejší žánr, může být pro mnoho lidí zatraceně důležitá.

Potom přišla *Legenda Emöke*, romantický příběh o nenaplněné milostné aféře, a *Sedmiramenný svícen*, sedm povídek na paměť zapomenutých kamarádů z penziónu Onkla Otty a Tante Blanky. Potom jsem vydal první detektivku pod svým jménem *Smutek poručíka Borůvky*, a uprostřed let šedesátých byl jsem úspěšný a velice oblíbený autor.

* * *

Na vrcholu mé popularity se přihodily dvě věci, jež mě opět mohly dostat do maléru, ale nedostaly; časy se změnily. Obleva v raných šedesátých letech umožnila opatrně vydat několik děl, jež by před několika málo lety byla ještě anathema. Potlačit takové věci cenzurou bylo pořád ještě tvrdé a riskantní úsilí, ale cenzoři začali upadat ve zmatek a člověk občas něco úspěšně prosadil. Jako redaktor nakladatelství Odeon jsem objevil krásně napsaný a dojemný americký román o partách mladistvých v Harlemu, *Prezident Krokodýlů* (*The Cool World*) od Warrena Millera, a přesvědčil jsem svého surrealisticky laděného šéfredaktora -- který neuměl anglicky --, že bychom knihu měli dát přeložit. Není třeba příliš pochybovat, že kdyby román četl někdo, kdo vyznával to, co se tehdy prohlašovalo za marxistickou estetiku, vydání by vetoval. Na jedné straně příběh líčil jednu z nejtemnějších stránek Ameriky -- zničený svět černošské metropole. Na druhé straně zachycoval život v té metropoli bez vynechávek. Postavy mluvily jak se v Harlemu mluví, což rozhodně nebyl jazyk socialistického realismu; dělaly věci, jaké tam lidé dělají, to jest chlastaly, kouřily marihuanu a prostituovaly se i na homosexuálním trhu; a v celé knize nevystupoval žádný marxistický *Besserwisser*, aby jim ukázal jedinou správnou cestu ze společenské mizérie. Jak jsem se později dozvěděl, autor byl komunistický popuťák nejradikálnějšího druhu, ale to jen zvýšilo pikantnost událostí, jež následovaly.

Román jsem formálně zadal Honzovi Zábranovi, ale přeložil jsem jej sám. Nechtěl jsem ohrozit už tak riskantní podnik svým podpisem. Potom jsem formálně „zredigoval“ údajně Zábranův text a nakonec jej odnesl k sekretářce nakladatelství, jejíž povinností bylo dát na něj štempl a poslat jej do tiskárny. Naneštěstí ta dáma byla z rodu lidských bytostí, pro něž jediným smyslem života je dělat maléry jiným lidem: tedy ideální kádr pro stavitele lepších společností. Jejím orlímu zraku neušlo, že jsem byl blízkým přítelem jedné nájemnice v jejím činžáku, kterou zatkli jako francouzskou špiónku, a byla také sčetlá v kritické literatuře o *Zbabělcích*. Věděla proto, že jsem naturalista a formalista, titoista a hitlerovec, trockista a fašista, nemrava a katolík, dekadent, rasista a filisionista, a hluboce pochybovala jak o mém literárním vkusu, tak o upřímnosti mých redaktorských projektů. Sotva jsem od ní z kanceláře vypadl, otevřela rukopis a vzápětí našla na jediné stránce pět nemravných slov. Zalistrovala dál a objevila popis lidské soulože. Další zalistování odhalilo homosexuální styk. To stačilo. Naplněna spravedlivou třídní nenávisí, běžela k šéfredaktorovi. Tenhle bývalý surrealista byl skutečně chlapec z dělnické třídy, a proto slušný člověk, ale z toho monstra v sukních měl strach stejně jako všichni ostatní. Třebaže byl v nakladatelství šéfem, ona byla předsedkyní závodní stranické organizace a tedy šéfkou mého šéfa. Udělala scénu, takže chudák šéf místo do tiskárny poslal rukopis na kulturní oddělení ústředního výboru strany. Záležitost se rychle vyvinula v kapitální skandál, který začal ohrožovat postavení šéfredaktora, pověst zcela nevinného „překladaatele“ a mou vlastní nedávno znovu získanou přijatelnost. Ve snaze román zachránit, poslal mě šéf dokonce k sekretáři ministra vnitra se žádostí o předmluvu, neboť to byl anglista. Ten mi dialekticky osvětlil „dopad“, jaký román má v Americe (kladný) a jaký by měl v socialistickém Československu (záporný), a na památku mi věnoval několik amerických paperbacků s věnováními od různých amerických příbuzných různým českým příjemcům: zřejmě to byla kořist poštovní cenzury. Ale aféra se vlekla plně dva roky, zasedalo se kvůli ní mnohokrát na nejrůznějších úrovních moci a ideologické důležitosti. Warren Miller, nic netušící autor, se několikrát dotazoval, proč ten odklad; pochybuju, že pochopil, jak mohl jeho sociálně kritický román narazit v zemi tak tvrdě socialistické, jako bylo Československo. Nakonec, patrně po konzultaci s americkými soudruhy, kulturní oddělení rozhodlo, že sprostácký román se vydá v omezeném vydání několika set výtisků, a to nikoli pro veřejnost, nýbrž bude se distribuovat pouze mezi důvěryhodnými „literárními a pedagogickými pracovníky“. Tito „pracovníci“ měli pochopitelně nedůvěryhodné syny a dcery. *Prezident Krokodýlů* se brzy stal šlágrm pražské intelektuální sezóny.

* * *

Tou dobou Honza pracoval na české verzi básně *Kvílení* od Allena Ginsberga. Anglicky tehdy ještě moc neuměl, takže jsem mu pomáhal. Ale moje vlastní angličtina nestačila na luštění mnoha narážek v Ginsbergových verších neameričanům nesrozumitelných a na četná slova, jichž se začalo používat až dlouho poté, co vyšly moje zastaralé slovníky. Vyměnili jsme si s Ginsbergem několik dopisů -- podepisoval je Honza -- a on nám osvětlil různé záhady svého textu. Potom jednou v noci na počátku zimy zazvonil telefon, „Tady Allen Ginsberg,“ „To -- voláte z New Yorku?“ „Ne, jsem tady v Praze na letišti.“ Jeli jsme na letiště, naložili vousatého guru a dovezli jej do Honzova bytu. Právě ho vyhodili z Kuby, kde se dopustil jakýchsi sexuálně neuctivých poznámek o Che Guevarrovi, a kdo tenkrát chtěl z Havany letět do New Yorku, musel tak učinit přes Prahu.

Druhého dne jsme vzali Allena do Violy.

V příštích několika týdnech se stal nejznámější postavou pražského undergroundu a hrdinou studentských kolejí. Proto když se vrátil z krátké návštěvy Moskvy -- kde tamní lidi neshledával tak přátelskými jako Pražáky --, nedalo mi mnoho práce přesvědčit studenty, kteří si vybrali mě, aby jej přijali za svého kandidáta na Krále Majáles. Jak se dalo očekávat, Allen byl zvolen zdrcující většinou hlasů. Jenže když už seděl na trůně a očekával, že ho „ožení“ s Královnou Majáles, vstoupil do haly Jiří Hendrych, obávaný partajní tajemník přes kulturu. Tou dobou už strana rozhodla, že mystika vypovědí ze sokratovských příčin (kazil socialistickou mládež). Jeho korunovace v rámci studentských slavností, sledovaná takovými svědky, jako byl soudruh Hendrych, uspíšila provedení toho rozhodnutí. Krátce předtím, než ho v jeho hotelu sebrali a odvezli ho -- stejně jako na Kubě -- na letiště, půjčil jsem mu něco českých peněz. Guru, ve své americké nevinnosti a politické naivitě, požádal poldy o laskavost: aby vrátili tyhle peníze jeho příteli J. Š., protože je už nestačil utratit a české koruny nejsou konvertibilní. Poldové mu s radostí vyhověli.

Asi dva roky nato, když jsem se chystal do Spojených států na konferenci na Longislandské universitě, poldové mou cestu schválili pod podmínkou, že nevyhledám kazitele socialistické mládeže. Neměl jsem nejmenší úmysl něco takového podniknout, protože jsem se chtěl podívat do Ameriky i v budoucnosti, ale zasáhl zákon schválnosti. První večer v New Yorku jsem do Allena vrazil na pánském záchodě na Grand Central Station.

Nevím, jestli policajti kdy vypátrali, co jsem s guru a s jeho partnery vyváděl v New Yorku. Ale i jestli ano, když jsem se vrátil do Prahy, česká společnost byla po kolena v šedesátých letech, a všechno bylo jinak.

* * *

V mnoha ohledech byla šedesátá léta velkolepý čas. Někteří bývalí stalinští nadšenci si konečně uvědomili, že v revoluční horlivosti napomáhali při zničení některých životně důležitých věcí a že bez těchhle věcí život nemůže doopravdy stát za to, byť společnost docílila sebevíc ekonomického socialismu. A teď se tihle soudruzi ze všech sil snažili znovuvzkřísit tyhle kdysi odmítnuté věci: intelektuální svobodu namísto stranické linie, bezpečí namísto politické bdělosti a ostražitosti, obyčejnou spravedlnost namísto spravedlnosti třídní. Když vzpomínám na ta dialektická úsilí, někdy se mi zdá, že marxistická revoluce je jakýsi monstrózní trest uštědřený Pánem Bohem, aby se zlobivé dítě zvané lidstvo naučilo čemu dávat přednost.

* * *

Šedesátá léta v Praze byl skutečně velkolepý čas, až na jednu věc: byl to taky čas předtím nepoznaného literárního snobismu. V květnu 1963 se na zámku v Liblicích konala konference o Franzi Kafkovi; ta rehabilitovala toho pražského židovského spisovatele, jenž do té doby sloužil marxistickému establishmentu jako prototyp dekadence. Marxističtí učenci nyní argumentovali -- s přesvědčivými a do té doby potlačenými důkazy --, že odcizení, Kafkův životní styl, není monopolem ani židů, ani kapitalismu. De facto v zemi, kde političtí vězni kutali uran pro výrobu sovětských atomových zbraní, a kde nutili děti, aby vyhlásily, že nevěří na Mikuláše, ale na Dědu Mráze, v takové zemi byly existenciální pocity velice rozšířené. A jestliže tedy odcizení nezmizelo s eliminací soukromého vlastnictví výrobních prostředků, jak se domníval Marx, že zmizí, potom Kafka není nezbytně pro socialistického čtenáře irrelevantní.

Až potud by všechno bylo v pořádku. Jenomže neochotné přijetí Kafky otevřelo dveře jiným autorům a najednou zaplavovala stránky časopisů přehlídka jmen dávných obětí socialistických tabu: Beckett, Robbe-Grillet, Ionesco, Sarrautová, Butor, Artaud, Barthes, Lévi-Strauss atd., atd. Leccos z toho zakázaného ovoce se objevilo v knihupectvích a kdekdo se je snažil ochutnat. Ne možná tolik čtenářů, ale příliš mnoho kritiků si navyklo na drogu znovuoobjevené modernosti. Pražská kulturní atmosféra prošla dialektickou změnou. Ještě před několika lety pokládali člověka za politického reakcionáře, pokud nevyprávěl absolutně srozumitelné příběhy s černobílými postavami. A teď, když člověk vyprávěl srozumitelný příběh s realisticky viděnými postavami, byl literární reakcionář. Jestliže nepsal jako Nathaile Sarrautová nebo nějaký nestravitelný západoněmecký experimentátor, byl *passé*. Starobylost. Nezájímavý pro nový, kafkovský literární establishment.

Nejkafkovštější aspekt toho establishmentu bylo, že se v něm dávali slyšet mnozí literární arbitři -- a aktivní spisovatelé --, kteří, plně v dosahu lidské paměti, kdysi trvali na *deus ex machina* v podobě moudrého stranického tajemníka, jenž řešil všechny problémy, veřejné, soukromé i sexuální.

Jak jsem si stál já, kdysi peskováný za urážku ikon, které jsem popsal v jejich císařových nových šatech, nyní opět peskováný, protože jsem stejným odvěkým realistickým způsobem vyprávěl povídky v jazzmanech a o líbezném půvabu buržoazie? A dokonce jsem se snížil i k psaní prózy podle formule? Jistě, jistě -- říkali blahosklonně tihle marxističtí literární objevitelé Ameriky --, dobrý vypravěč to je, to jest tradičním způsobem. Také má smysl pro humor. Jistěže je populární. A má přirozeně *historickou* důležitost. Jeho první román byl konec konců ve vývoji české prózy mezní událost.

Takže jsem se stal literárně-historicky důležitým objektem. Jenže pokud je člověk spisovatelem hodným toho jména, nechce být významný pro autory učebnic. Chce mít pocit -- a být uznáván -- jako někdo, kdo má co říct ne historii, ale současníkům. Je to hezká věc, když o jeho převratném románě píšou studentky dizertačky. Ale je hezcí, jestliže ten román vidí v laciných paperbackových vydáních na stojáncích v drogeriích.

V oněch dnech antirealistických honů na čarodějnice šel jsem hodně do sebe. Nezanedbal jsem snad neomluvitelně možnosti, které umění poskytl nový liberalismus? Neotočil jsem se trestuhodně zády k experimentům? V životě jsem nenapsal jedinou prózu proto, abych se zavděčil nějaké tendenci, literárnímu směru nebo dokonce intelektuální módě či partijské linii. Ale neměl bych se snad pokusit o něco, řekněme, metodou *nouveau roman*? Neměl bych potlačit svůj sklon dobře vyprávět dobrou historiku, pokud možná s překvapkem v závěru? Neměl bych usilovat o větší beztvartost, která prý napodobuje život líp než staré Poeovy strukturální koncepce? Neměl bych pustit k vodě psaní drobných satirických povídek pro paravanské text-appealy, za něž mě káral můj přítel Jirka Menzel, právě po zásluze slavený za *Ostře sledované vlaky*, zčásti pod vlivem dobových tendencí a zčásti proto, že v jedné té povídce poznal sám sebe a nepřijal to tak dobře jako desátník Střevlíček?

Tou dobou můj starý věrný kamarád Honza Zábrana pracoval na překladu starého, trhlého nechutného fašisty, ale, běda, básníka první velikosti Ezry Pounda, určeném pro šuple, neboť Pounda nový liberální establishment ještě tak docela nepřijal. V tom šuplíku, v Honzově rukopise Canta LXXXI, jsem našel verše, které mi vzaly dech: „Co vřele miluješ, to zůstává, ostatní je drek. / Co vřele miluješ, nikdo ti nevyrvé. / Co vřele miluješ, je tvoje pravé dědictví...“ A to byla odpověď na mé dilema. V polosnu tří extatických dnů jsem napsal *Bassaxofon*. Když byl hotový, nemusel jsem změnit jedinou řádku. Bylo to celé o tom, co jsem vřele miloval. Bylo to o jazzu. O umění. Bylo to o smyslu života; nebo aspoň mého života. *Apologia pro vita mea*.

Potom přišel *annus mirabilis, annus horribilis* 1968, kdy se vystřízlivělí soudruzi pokusili otočit idiotské hodiny historie nazpátek, s předpověditelnými následky. Orwellovská sovětská bota, šlapající na lidskou tvář -- navěky - - vkročila na tvář mé vlasti a přinesla s sebou *finis Bohemiae* jakožto země západní kultury. Definitivně jsem tam přestal být doma.

A tak jsme odešli, moje dobrá a půvabná žena a já a usadili jsme se v Torontu, v provincii ontarijské, v Kanadě. Moje celoživotní oddanost mistrům americké prózy se mi vyplatila: dostal jsem místo jako profesor americké literatury na Torontské universitě. Poe, Hawthorne, Twain, James, Hemingway, Fitzgerald, Faulkner, ten pozoruhodný průvod mužů, kteří -- poněkud jako já, narozený v horském městečku a v neintelektuální rodině -- čelili neintelektuálnímu kontinentu a vytvořili své báječné odpovědi na drsnost a svěžest života. Pokud mi vlastní schopnosti dovolovaly, snažil jsem se je napodobit.

Moje žena založila a tvrdou prací a vytrvalostí vybudovala nakladatelství Sixty-Eight Publishers, Corp., které nakonec (1993) vydalo 227 titulů: knih současných českých a slovenských autorů, prozaiků, básníků, dramatiků a esejistů z domova i z exilu, kteří všichni byli ve vlastní zemi zakázáni. Celkem to bylo asi 600 autorů: pro srovnání si představme současnou americkou literaturu, v níž by zmccarthyovali 8 000 autorů. Navíc k tomuto těžce představitelnému pracovnímu zatížení napsala má žena dvě úspěšné prózy, *Honzlovou a Nebe, peklo, ráj*, a stala se literárním miláčkem Čechů a Slováků v exilu i mnohých lidí v Československu, kam se její knihy -- a knihy, které vydala -- pašovaly ve značném množství. I já jsem pokračoval v krasojízdě dál a dokázal jsem za dvacet let v Kanadě napsat a vydat víc knih, než za pětadvacet let tvůrčího života ve staré vlasti. Jak je to možné? Odpověď je velmi jednoduchá. V téhle zemi je svoboda -- takové vysvětlení je klišé, ale klišé nejsou nezbytně nepravdivá. Někdy dokonce nejsou původní koncepce nic než komplikované lži. Jako marxistické definice svobody.

V Kanadě jsme našli klid, v němž se nic neděje, a víc člověk nepotřebuje, jestliže je spisovatel, jenž vykročil po sestupné cestě života. Nepotřebuje už ani rodnou zemi; nepotřebuje dennodenně slyšet zvuk mateřského jazyka. Na pozadí naučené řeči tím víc vyniknou jemné vlastnosti, nuance, hudba a půvab slov, jimiž píše; člověk si spíš uvědomí jedinečné vlastnosti, které má jen ten jeho jazyk -- a každý jazyk má své jedinečné vlastnosti. Jako romanopisec ze všeho nejradši píše o světě svého mládí; ale jako člověk vím, že ta doba, ten kraj, dokonce i ta společnost zmizely do nenávratna. Jako člověk vychovaný v tradičních -- nebo chcete-li konzervativních -- pojmech o životě, nejsem sentimentální, pokud jde o minulost, jež se ponořila do světa vzpomínek. Miloval jsem své rodné město a všechny jeho hezké dívky. Ale z těch jsou teď babičky. Měl jsem rád Prahu šedesátých let.

Ale ta už neexistuje. Dnes je to provinční hlavní město sovětské gubernie. Nelze dvakrát vstoupit do téže řeky. Návrat domů je nemožný.

Někteří moji noví spoluobčané, kteří mou starou vlast navštívili, mě litují. Domnívají se, že se mi musí stýskat po zemi, kam se nikdy nemůžu vrátit, kam ani nemůžu jet na návštěvu, neboť koloniální úřad zvaný ministerstvo vnitra odňal mně a mé ženě občanství pro „činnost“, která poškozuje zájmy státu v zahraničí. „Je to krásná země!“ rozplývají se mí kanadští přátelé. Ale proč by se mně -- a vůbec komukoli -- mělo stýskat po krásách střední Evropy v kraji tak vizuálně překrásném, jako je Kanada? Nebo jsem snad už kosmopolita s hroší kůží, který je doma všude a nikde? Připadá mi, že krása rodného kraje je nahraditelná. Co se jen tak snadno nahradit nedá, jsou přátelé, které tam člověk zanechal, sdílená životní zkušenost, jedinečná zkušenost kultury rodné země, citová zkušenost, jež člověka zformovala -- takové věci. Ale ty jsou už tytam -- i *tam* jsou tytam. Pozoruhodný slovenský básník z devatenáctého století Jan Kollár napsal před mnoha lety: „Nepřikládej svaté jméno vlasti / tomu kraji, v kterém bydlíme. / Pravou vlast jen v srdci nosíme, / kterou nelze bít ani krásiti.“ A tak to je.

* * *

A když jsem překročil rozmezí půlky života, začal jsem tady, na tomhle kontinentě Poea, Twaina a Faulknera rekapitulovat v próze svůj život. Velkým básníkem se člověk může stát ve dvaceti, pak zemřít ve čtyřia dvaceti, a zůstat živý, neboť pro lyrickou poezii člověk nepotřebuje víc než svěží, silné city a sluch pro slova. Ale stát se ve dvacítce vyzrálým romanopiscem, k tomu je potřebí zázrak. K tomu si člověk potřebuje uchovat svěží city až do sklonku svého času, když už nashromáždil bohaté zkušenosti: stovky skutečných událostí, na nichž se podílel, stovky lidí -- líbezných a legračních, smutných a protivných --, kteří mu přešli přes cestu, desetiletí historických zvrátů, politických kotrmelců, moudrostí a pitomostí našeho věku.

A tak jsem se pustil do díla na *Miráklu* v letech 1969-1972 a na *Příběhu inženýra lidských duší* v letech 1975-1977. A musel jsem se vyrovnat s problémy, většinou technickými, jaké jsem předtím neznal. Tyhle fikce pokrývají asi třicet pět let života, příběhy se odehrávají v různých a velice sobě nepodobných místech na zeměkouli, v Čechách, v Německu, ve Spojených státech, v Kanadě. Existuje tradiční chronologická metoda, jež byla užitečná v devatenáctém století, kdy lidé, pokud měli to štěstí, že žili v početných místech na světě, kudy netáhly loupeživé armády a kde dobromyslní vládcí nezasahovali do jejich domácích záležitostí a do estetiky, mohli strávit dlouhé, klidné, spořádané životy bez velkých událostí. Takových lidí bylo mnoho; ne-li většina, tedy jistě mnohem víc než v našem vlastním století. Zdálo se mi, že chronologické zachycení osudu na pozadí naší doby, kde šílenství války a místní despotové se zmocňují celých zemí a kontinentů, je neadekvátní. Joseph Conrad, jeden z vůbec nejlepších moderních autorů, zavedl do psychologického portrétování, jehož cílem je větší verisimilituda, hlubší realismus, metodu „úmyslného zmatku“ (deliberate confusion). Postava už se neměla čtenáři prezentovat spořádaným způsobem starých románů, od kolébky do hrobu, ale tak, jak poznáváme lidi ve skutečném životě: seznámíme se například se sympatickým padesátníkem, pak se od jeho odhozené milenky dozvíme, jaký byl, když mu bylo dvacet, a později nám jeho bývalý spolužák poví, jaké lotroviny vyváděl jako kluk. Přemýšlel jsem o Conradovi a pak jsem uvažoval o nevyjádřitelné, surreálné změně atmosféry, již jsem zakusil, když jsem boeingem Air India odletěl jednoho temného lednového dne z Prahy, den po pohřbu Jana Palacha. Cestou na letiště jsem viděl ponuré, zoufalé skupinky studentů, kteří drželi vigilie na pražských náměstích, a potom, o hodinku a půl později, na slunném londýnském letišti Heathrow, jsem se díval na skupinku hihňajících se děvčat ve školních uniformách, jež hlasitě zdravila jinou partu teenagerů vystupujících z jetu společnosti Swissair, vracející se zřejmě z prázdnin v Alpách. Oba ty zážitky byly součástí stejného, přý nedělitelného světa.

A meditoval jsem o politických dějinách své země. Bylo mi tehdy teprve pětáctýřicet, a přesto jsem v tom krátkém životě zažil všechny politické systémy existující ve dvacátém století v Evropě; liberální demokracii do roku 1939, nacismus v letech 1939-45, nejistý demokratický socialismus let 1945-48, stalinismus mezi roky 1948 a 1960, liberalizaci komunismu 1960-67, bláznivý pokus o kvadraturu kruhu v roce 1968, politické řešení stylem Atily Biče Božího, jež přivezly tanky roku 1968, kolonizaci *Regnum Bohemiae*, která začala, už než jsme odjeli. A touhle noční můrou historie prošli všichni mí spoluobčané. Spisovatel nepíše a nemůže psát jenom o sobě. Ten fakt nemá nic společného s romanticko-vlasteneckými představami o „mluvcích národa“. Tkví to v samém jádru psaní. Někteří spisovatelé se možná domnívají, že jejich jediným tématem je jejich vlastní já: jestli za něco stojí, vyprávějí de facto historii své doby a svých spoluobčanů ve formě autoportrétu. Neboť jen autoportrét má v pozadí krajinu a v ní malé lidské postavíčky, jež tam pracují a skotačí, asi jak to malovali holandské mistři. Pokud spisovatel nedokáže víc než namalovat portrét sebe samého na pozadí neutrální opony, je to jen ubohý pisálek, který nevyrostl z puberty, lhotejno kolik souloží zařadí do svého opusu.

Jak ale dostat na stránku románu tuhle chaotickou dialektiku, tenhle kontrast alegorické symfonie mého života a časů? Rozličnost osudů a podobnost, ano, stejnost lidství všemožných lidských bytostí? Ty různolící dívky z prérí Manitoby, které hrají stejné hry, a to stejným způsobem, jak je hrály dívčiny s jahodovými rty před třiceti lety, třebaže to bylo v jiné zemi a na jiném a velmi vzdáleném kontinentě?

Hlavou se mi honily stovky historek, tucty bezdějových dějů; odmítaly srovnat se do přehledných vzorů. Nahodil jsem epizody, konverzace, *images* na kousíčky papíru, pak jsem se usadil na podlaze, a jako kdybych dával dohromady gigantickou skládačku, začal jsem těmi útržky minulosti šoupat. Rozděлил jsem je podle kontrastů, podle podobností, spojil jsem je tónem a smyslem; pokoušel jsem se stvořit svět ze zmatku svého života a našeho zmatečného století. Nakonec se jakýs takýs obraz vynořil. Spojil jsem úmyslný zmatek navzájem nesouvislých epizod pomocí několika sérií chronologicky seřazených dopisů od pisatelů z různých životních situací, přepsal jsem fragmenty z papírků na stránky na stroji, a měl jsem tak před sebou kostru příběhu. Pak jsem tu kostru začal oblékat do masa slov.

Povedlo se mi to? Bylo by sotva vhodné, abych to sám posuzoval. A o čem jsem to vlastně psal?

V diskusích, které mívám s kanadskými a americkými čtenáři o závěrečné větě *Bassaxofonu*, často se vynoří otázka: Co to *přesně* znamená, to „memento“ bassaxofonu? Kdybych věděl *přesně*, co příběh o gigantické houkačce znamená, byl bych jej -- protože jsem realistický spisovatel -- napsal tak, že by vyjevil svůj *přesný* smysl. Ale jeden možný smysl té novely -- všech mých knih, vůbec všech upřímných prozaických děl -- je tohle: Co je smyslem života, nevíme *přesně*. Ale ve chvíli, kdy ztratíme sensitivitu pro tuhle ústřední a tajemnou otázku naší existence, naše lidství se umenší. V té chvíli jsme se vydali na cestu za bezmyslenkovitým přijetím bezmyslenkovitých názorů, neprokázaných tvrzení, fosilizovaných představ o lidech, o jejich společnosti a o jejich životech. Něco přivedlo obrovitého saxofonistu do růžové tůně koupací vany a on se pokusil to něco vyjádřit divokým troubením na svůj nástroj. Esencí spisovatele je možná citlivá nejistota. Nejenom o hodnotě toho, co dělá, ale o hodnotě všech prefabrikovaných odpovědí. A v tomhle našem světě jsou jich hromady. Literatura, která takové odpovědi přijímá, aniž se pokusí je prozkoumat, je opravdu velmi pokleslé umění. Mnohem pokleslejší než laciný thriller, cukerinová romance, nestydatě komerční pornografie. Co je lidské, je neschopnost říct konečné slovo. Všechno ostatní jsou iluze, často nebezpečné iluze. *Endlösungen*, konečná řešení, jak už dnes víme, jsou všechna falešná. Nakonec nevyřeší nic. Zvýší jen utrpení a zmnohonásobí smrt.

* * *

Jak dopisuju tuhle autobiografickou črtu, napadá mi kuriózní myšlenka. S výjimkou mé poslední knihy *Scherzo capriccioso*, která vypráví o Dvořákových osudech v Americe, jakživ jsem nenapsal historický román. Většina mých pokusů sledovala dobrodružství Dannyho Smířického, jak se motal životem. Tyhle romány představují, když chcete, vážnou linii mých pokusů. Druhá linie, moje detektivky, líčí trampoty smutného poručíka z oddělení vražd jménem Borůvka skrze tři desetiletí české historie. A série detektivek podepsaná Honzou Zábranou jsou vlastně pitoreskní dějiny Čech od let velké krize až po druhou světovou válku. A to je to pravé slovo. Najednou si uvědomuju, že Dannyho historie, ale také historie melancholického detektiva a Holmesa Dr. Pivoňky s jeho Watsonem, Božkou Skovajsovou, jsou vlastně historií mého národa. Proboha -- nejsem já snad nakonec historický spisovatel? Nebyl mým skutečným učitelem starý a paradoxní hlas mého rodného města?

Nacistický protektorát: z mých knih to je *Bassaxofon*, *Sedmíramenný svícen*, *Prima sezóna*. Velký zlom na konci války: *Zbabělci*. Strašlivá léta padesátá, plná policejní brutality, jež byla zároveň krásnou dobou Dannyho mladého mužství -- téma *Mirátku*, *Tankového praporu*, *Povídek tenorsaxofonisty* a řady nepublikovaných novel: „Divák v únorové noci“, „Cesta k ateliérům“, „Zákony džungle“, „Hovory s Okťabrinou“, „Špinavý krutý svět“ a jiné. Čas tání v šedesátých letech: *Lviče*. Rok Alexandra Dubčeka a nereálných nadějí -- opět *Mirákl*. A konečně Kanada a osudy mých kompatriotů v té nové vlasti: *Příběh inženýra lidských duší* a má jediná hra, fraška *Bůh do domu*. V průběhu let jsem napsal tři svazky satirických povídek, původně pro paravanské text-appealy, pak už jen pro legraci a pro ten špás, které nakonec moje žena vydala ve svazku *Ze života české společnosti*. První díl, *Ze života lepší společnosti* je evokace mých klukovských let v předválečném Československu. Název druhého dílu, *Ze života socialistické společnosti*, nepotřebuje vysvětlení a stejně tak dílu třetího, *Ze života exilové společnosti*. Až na to, že tenhle poslední díl jsem nenapsal běžnou češtinou, nýbrž americko-českým *patois*. A probůh! *Vražda pro štěstí* -- velká krize v třicátých letech, *Vražda v zastoupení* -- druhá republika 1938-39. *Vražda se zárukou* -- protektorát. Česká historie pak pokračuje ve *Smutku poručíka Borůvky a v Hříších pro pátera Knoxe* -- léta šedesátá. *Konec poručíka Borůvky* -- rok 1968 a začátek let sedmdesátých. *Návrat poručíka Borůvky* -- Toronto, kde nešťastný bývalý detektiv si nyní vydělává na chleba jako hlídač na parkovišti, ale svou obligátní vraždu přesto vyřeší.

V životě jsem nezamýšlel psát satiru -- a přesto jsem skončil tak, že jsem vyrobil cosi, co je od satiry nerozeznatelné. Nikdy jsem o sobě neuvažoval jako o disidentském spisovateli -- a přece mi sebrali občanství kvůli literárnímu disentu. Nikdy se mi nesnilo, že bych psal o historii -- a přesto cizinec, který se bude zabývat ságou cynického tenorsaxofonisty, získá možná více méně plynulý obraz posledních čtyř desetiletí českých dějin.

Co jsem to vlastně za spisovatele?

Jak praví Veronika, smutná hrdinka *Příběhu inženýra lidských duší*: „Nechme to koňům. Mají větší hlavy.“
Toronto, 1984

Toto je pouze náhled elektronické knihy. Zakoupení její plné verze je možné v elektronickém obchodě společnosti eReading.